SOCIETY FOR THE PROTECTION OF UNBORN CHILDREN IRELAND

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ WALTER VAN GERVEN της 11ης Ιουνίου 1991 *

Πίνακας περιεχομένων

Περιστατικά και νομικό πλαίσιο ..... I - 4704

Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου ..... I - 4706

Έννοια των υπηρεσιών κατά το άρθρο 60 της Συνθήκης ΕΟΚ ..... I - 4707

Περιεχόμενο και βαθμός ομοιότητος του δεύτερου και του τρίτου ερωτήματος ..... I - 4708

Η απαγόρευση πληροφορήσεως εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ; ..... I - 4711

Επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος που μπορεί να δικαιολογεί τους περιορισμούς στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών ..... I - 4715

Εξέταση της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως που απαγορεύει την παροχή πληροφοριών σχετικών με τις ιατρικές υπηρεσίες αμβλώσεως ..... I - 4718

Εξέταση των εθνικών κανόνων ενόψει των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από το κοινοτικό δίκαιο ..... I - 4721

Συμβιβαστό της απαγορεύσεως πληροφορήσεως προς τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών ..... I - 4723

Συμπέρασμα και ανάλυση του άρθρου 62 της Συνθήκης ΕΟΚ ..... I - 4730

Προτεινόμενες απαντήσεις ..... I - 4731

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το High Court, Dublin (στο εξής: παραπέμπον δικαστήριο) εντάσσονται στο πλαίσιο διαδικασίας που κίνησε η Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd (στο εξής: SPUC ή προσφεύγουσα της κύριας δίκης) κατά ορισμένου αριθμού προσώπων υπό την ιδιότητα των εκπροσώπων μιας από τις ακόλουθες τρεις φοιτητικές ενώσεις: Union of Students in Ireland (στο εξής: USI), University College Dublin Students Union (στο εξής: UCDSU) και Trinity College Dublin Students Union (στο εξής (TCDSU).

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

Περιστατικά και νομικό πλαίσιο

2. Η SPUC είναι σωματείο ιρλανδικού δικαίου, που συστάθηκε για να εμποδίσει την αποποινικοποίηση της αμβλώσεως και, γενικότερα, για να προστατεύσει τα δικαιώματα της ανθρωπίνης ζωής από τη στιγμή της συλλήψεως.

Η UCDSU και η TCDSU δημοσιεύουν, τόσο η μία, όσο και η άλλη, έναν οδηγό που προορίζεται για τους φοιτητές. Όπως συνέβαινε και στην προηγούμενη έκδοση, η έκδοση 1989/1990 των ετήσιων αυτών οδηγών περιελάμβανε ένα κεφάλαιο πληροφοριών για τις εγκύους φοιτήτριες. Η άμβλωση περιγράφεται σ' αυτούς ως μια από τις δυνατές λύσεις σε περίπτωση μη επιθυμητής εγκυμοσύνης. Προς τούτο, οι οδηγοί αυτοί αναφέρουν το όνομα, τη διεύθυνση και τον αριθμό τηλεφώνου ορισμένων κλινικών που βρίσκονται στη Μεγάλη Βρετανία όπου η κύηση μπορεί να διακοπεί υπό ιατρικό έλεγχο.

Η USI δημοσιεύει κάθε μήνα μια φοιτητική επιθεώρηση με τίτλο « USI News ». Το τεύχος Φεβρουαρίου 1989 περιλαμβάνει κυρίως πληροφορίες ως προς τις δυνατότητες αμβλώσεως στη Μεγάλη Βρετανία και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με τα ιδρύματα που πραγματοποιούν την επέμβαση αυτή.

3. Η διαφορά μεταξύ της SPUC και των εκπροσώπων των φοιτητικών ενώσεων πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο της ιρλανδικής νομοθεσίας περί αμβλώσεως. Σύμφωνα με το άρθρο 58 του Offences Against the Person Act (νόμος περί των εγκλημάτων κατά της ζωής) του 1861, η έγκυος γυναίκα η οποία προσπαθεί να προκαλέσει άμβλωση κατά τρόπο παράνομο τιμωρείται. Το άρθρο 59 του νόμου ορίζει επίσης ότι τιμωρείται κάθε πρόσωπο που προσφέρει παράνομη συνδρομή προς τον σκοπό αυτό. Βάσει των ποινικών αυτών διατάξεων, κυρίως, τα ιρλανδικά δικαστήρια αναγνώρισαν το δικαίωμα στη ζωή του κυοφορουμένου (« the right to life of the unborn »), αυτό δε από τη στιγμή συλλήψεως.

Κατόπιν δημοψηφίσματος που διενεργήθηκε το 1983, το δικαίωμα στη ζωή του κυοφορουμένου περιελήφθη ρητά στο Ιρλανδικό Σύνταγμα. Το νέο άρθρο 40.3.3° του Συντάγματος αυτού έχει ως εξής:

« The State acknowledges the right to life of the unborn and, with due regard to the equal right to life of the mother, guarantees in its laws to respect, and, as far as practicable, by its laws to defend and vindicate that right. »**

Στις 16 Μαρτίου 1988, το Supreme Court της Ιρλανδίας εξέδωσε απόφαση στην υπόθεση *The Attorney General at the relation of Society for the Protection of Unborn Children (Ireland) Ltd κατά Open Door Counselling Ltd και Dublin Wellwoman Centre Ltd*[1] με την οποία έκρινε κυρίως ότι:

« The Court doth declare that the activities of the defendants, their servants or agents *in assisting pregnant women* within the jurisdiction to travel abroad *to obtain abortions* by referral to a clinic; by the making of their travel arrangements, or *by informing them of the identity and location of and method of communication with a specified clinic or clinics are unlawful,* having

** Σ.τ.Μ.: Στο κείμενο των προτάσεων το εδάφιο αυτό παρατίθεται στα αγγλικά.
« Το κράτος αναγνωρίζει το δικαίωμα στη ζωή του κυοφορουμένου. Λαμβάνοντας προσηκόντως υπόψη το ίσο δικαίωμα της μητέρας στη ζωή, το κράτος υποχρεούται να σέβεται το δικαίωμα αυτό με τη νομοθεσία του και, κατά το μέτρο που αυτό είναι εφικτό, να υπερασπίζεται και να καταξιώνει το δικαίωμα αυτό με τη νομοθεσία του. »

1 — (1988) Irish Reports, 593.

regard to the provisions of Article 40.3.3° of the Constitution. » (η υπογράμμιση δική μου) ***

μεταβαίνουν σε άλλο κράτος μέλος όπου η άμβλωση επιτρέπεται προκειμένου να υποστούν εκεί άμβλωση σε νοσηλευτικό ίδρυμα της χώρας αυτής. Παρατήρησαν ακόμη ότι η ελευθερία αυτή που απορρέει από το κοινοτικό δίκαιο συνεπάγεται επίσης το δικαίωμα για τις ενδιαφερόμενες γυναίκες να λάβουν στην Ιρλανδία πληροφορίες σχετικά με το όνομα και τη διεύθυνση των κλινικών στα άλλα κράτη μέλη όπου πραγματοποιείται άμβλωση και σχετικά με τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές. Τέλος, υποστήριξαν ότι, ενόψει του δικαιώματος πληροφορήσεως το οποίο μπορούν να επικαλεστούν οι έγκυες γυναίκες που διαμένουν στην Ιρλανδία, οι ίδιοι οι καθών μπορούν να αντλήσουν από το κοινοτικό δίκαιο το δικαίωμα να διαδίδουν τέτοιου είδους πληροφορίες στην Ιρλανδία.

4. Τον Σεπτέμβριο του 1989, η SPUC επέστησε την προσοχή των φοιτητικών ενώσεων που προναφέρθηκαν επί της αποφάσεως του Supreme Court που παρατέθηκε πιο πάνω και τους ζήτησε να αναλάβουν την υποχρέωση να μη δημοσιεύσουν στα περιοδικά τους κατά το ακαδημαϊκό έτος 1989/1990 πληροφορίες σχετικά με το όνομα και τη διεύθυνση κλινικών στις οποίες διενεργείται άμβλωση και τον τρόπο επικοινωνίας με αυτές. Οι φοιτητικές ενώσεις δεν έδωσαν καμιά συνέχεια στο αίτημα αυτό.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1989, η SPUC προσέφυγε κατά των εκπροσώπων των τριών φοιτητικών ενώσεων (στο εξής: καθών της κύριας δίκης) ενώπιον του High Court και ζήτησε από το δικαστήριο αυτό να κρίνει ότι κάθε δημοσίευση πληροφοριών όπως οι προαναφερθείσες είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 40.3.3° του Συντάγματος. Συγχρόνως η SPUC κίνησε τη διαδικασία λήψεως ασφαλιστικών μέτρων ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου, ζητώντας να απαγορευθεί, πριν από την έκδοση αποφάσεως επί της ουσίας, η δημοσίευση τέτοιων πληροφοριών στο μέλλον.

Κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων οι καθών της κύριας δίκης προέβαλαν ότι το κοινοτικό δίκαιο επιτρέπει στις εγκύους γυναίκες που διαμένουν στην Ιρλανδία να

Στις 11 Οκτωβρίου 1989, το High Court εξέδωσε Διάταξη κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων με την οποία αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα — τα οποία δεν είχαν διευκρινιστεί ακόμη εκείνη τη στιγμή. Πάντως, δεν αποφάνθηκε επί του αιτήματος της SPUC να απαγορεύσει τη δημοσίευση πληροφοριών. Η SPUC άσκησε τότε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Supreme Court το οποίο, στις 19 Δεκεμβρίου 1989, αποφάσισε την απαγόρευση δημοσιεύσεως πληροφοριών μέχρις ότου εκδοθεί η απόφαση επί της ουσίας. Κατά τα λοιπά, το Supreme Court δεν μεταρρύθμισε την απόφαση του High Court σχετικά με την υποβολή ορισμένων προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο. Ωστόσο, αναγνώρισε στους διαδίκους το δικαίωμα να ζητήσουν από το High Court να μεταρρυθμίσει, υπό το φως της αποφάσεως του Δικαστηρίου επί των προδικαστικών ερωτημάτων, την απαγόρευση δημοσιεύσεως πληροφοριών που εκδόθηκε αιτήσει της SPUC.

5. Μετά την απόφαση του Supreme Court, το High Court αποφάσισε στις 5 Μαρτίου 1990, ως συνέχεια της Διατάξεως της 11ης

*** Σ.τ.Μ.: Στο κείμενο των προτάσεων η παράγραφος αυτή παρατίθεται στα αγγλικά.
« *Παρέχοντας συνδρομή σε εγκύους γυναίκες* που επιθυμούν να μεταβούν στην αλλοδαπή *για να υποστούν εκεί διακοπή της κυήσεως* σε νοσηλευτικό ίδρυμα, οργανώνοντας το ταξίδι γι' αυτές ή *παρέχοντας σ' αυτές συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με το όνομα και τη διεύθυνση συγκεκριμένης ή συγκεκριμένων κλινικών και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με αυτές*, οι καθών, οι προστιθέντες ή οι υπάλληλοι τους κατέστησαν ένοχοι πράξεων αντίθετων προς τις διατάξεις του άρθρου 40.3.3° του Συντάγματος. » (η υπογράμμιση δική μου)

Οκτωβρίου 1989, να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής τρία προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Υπάγεται στην έννοια " υπηρεσίες ", του άρθρου 60 της Συνθήκης, περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, η δραστηριότητα που συνίσταται στην οργανωμένη διενέργεια αμβλώσεων ή στην υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως;

2) Ελλείψει μέτρων προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών οι οποίες αφορούν τη δραστηριότητα που συνίσταται στην οργανωμένη διενέργεια αμβλώσεων ή στην υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως, μπορεί ένα κράτος μέλος να απαγορεύει τη διάδοση ειδικών πληροφοριών σχετικών με συγκεκριμένη κλινική ή κλινικές σε άλλο κράτος μέλος στις οποίες διενεργούνται αμβλώσεις, με τη διεύθυνσή τους και τον τρόπο επικοινωνίας με αυτές;

3) Παρέχει το κοινοτικό δίκαιο σε άτομο που κατοικεί εντός του κράτους μέλους Α το δικαίωμα να δημοσιεύει πληροφορίες σχετικά με συγκεκριμένη κλινική ή κλινικές εντός του κράτους μέλους Β στις οποίες διενεργούνται αμβλώσεις, με τη διεύθυνσή τους και τον τρόπο επικοινωνίας με αυτές, όταν η διενέργεια αμβλώσεων απαγορεύεται μεν βάσει του Συντάγματος και της ποινικής νομοθεσίας του κράτους μέλους Α, αλλά είναι νόμιμη, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στο κράτος μέλος Β; »

Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου

6. Με τις παρατηρήσεις της η Επιτροπή σημειώνει ότι δεν μπορεί να διακριθεί σαφώς αν τα προδικαστικά ερωτήματα υποβλήθηκαν από το High Court στο πλαίσιο της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων ή στο πλαίσιο της διαδικασίας επί της ουσίας.

Νομίζω, όπως και η Επιτροπή, ότι παρά την απόφαση Pardini [2], η αβεβαιότητα αυτή δεν μπορεί να δημιουργήσει αμφιβολία ως προς την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα. Αν τα ερωτήματα υποβλήθηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας επί της ουσίας, ασκούν ασφαλώς επιρροή για την απόφαση που θα εκδώσει το παραπέμπον δικαστήριο. Ωστόσο, ασκούν εξίσου επιρροή αν τα ερωτήματα υποβλήθηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων. Ασφαλώς, το προσωρινό μέτρο που αιτήθηκε κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων χορηγήθηκε στο μεταξύ από το Supreme Court αλλά, δεδομένου ότι το δικαστήριο αυτό παρέσχε στους διαδίκους τη δυνατότητα να ζητήσουν από το High Court να μεταρρυθμίσει το προσωρινό μέτρο που είχε διατάξει αφού το Δικαστήριο απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα, αυτά ασκούν επιρροή και στην περίπτωση αυτή.

7. Η προσφεύγουσα της κύριας δίκης και η Ιρλανδική Κυβέρνηση θεωρούν ότι η διαφορά της κύριας δίκης δεν θέτει κανένα πρόβλημα κοινοτικού δικαίου. Πράγματι, το ζήτημα είναι αν οι καθών, δηλαδή οι εκπρόσωποι των φοιτητικών ενώσεων, έχουν το δικαίωμα να διαδίδουν τις επίμαχες πληροφορίες μεταξύ των εγκύων γυναικών. Δεδομένου ότι το πράττουν δωρεάν και δεν παρεμβαίνουν υπό την ιδιότητα των αντιπροσώπων των κλινικών όπου διενεργούνται αμβλώσεις, παρέχοντας τα στοιχεία, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για οικονο-

2 — Απόφαση της 21ης Απριλίου 1988, 338/85 (Συλλογή 1988, σ. 2041 επ.).

μική δραστηριότητα υπό την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης ΕΟΚ. Η προσφεύγουσα και η Ιρλανδική Κυβέρνηση προσθέτουν ότι, εν πάση περιπτώσει, η διάδοση πληροφοριών από τους καθών περιορίζεται στο ιρλανδικό έδαφος και, επομένως, δεν εμφανίζει κανένα διασυνοριακό χαρακτήρα, ώστε οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δεν έχουν εφαρμογή.

Οι καθών της κύριας δίκης δεν συμμερίζονται τη γνώμη αυτή. Όπως ανέφερα πιο πάνω (σημείο 4), θεωρούν ότι μπορούν να αντλήσουν από το κοινοτικό δίκαιο το δικαίωμα διαδόσεως πληροφοριών το οποίο είναι προέκταση του δικαιώματος πληροφορήσεως που απορρέει για τις εγκύους γυναίκες που διαμένουν στην Ιρλανδία από την ελευθερία που τους διασφαλίζουν οι διατάξεις της Συνθήκης να δέχονται ιατρικές υπηρεσίες σε άλλα κράτη μέλη. Επομένως, οι πληροφορίες που παρέχουν οι καθών δεν μπορεί να διαχωρίζονται από τις οικονομικές υπηρεσίες που παρέχονται σε άλλο κράτος μέλος.

8. Η γνώμη των καθών μου φαίνεται ορθή. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το παραπέμπον δικαστήριο έχουν ως αντικείμενο να διασαφηνιστεί αν οι δραστηριότητες των κλινικών όπου διενεργείται άμβλωση είναι υπηρεσίες κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΟΚ και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών εμποδίζουν την εφαρμογή εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως που απαγορεύει τη διάδοση πληροφοριών σχετικά με τις αμβλώσεις που διενεργούνται σε άλλο κράτος μέλος. Επομένως, το δεύτερο σκέλος του ερωτήματος αφορά την παροχή πληροφοριών στις εγκύους γυναίκες που διαμένουν σε ένα κράτος μέλος αλλά επιθυμούν ενδεχομένως να μεταβούν σε άλλο κράτος μέλος για να λάβουν εκεί συγκεκριμένες υπηρεσίες. Αν τεθεί κατ' αυτόν τον τρόπο, το ερώτημα δεν αναφέρεται σε δραστηριότητες « των οποίων όλα τα σημαντικά στοιχεία συγκεντρώνονται στο εσωτερικό ενός κράτους μέλους »[3]. Η απαγόρευση που θεσπίστηκε στην Ιρλανδία ως προς την παροχή πληροφοριών σχετικά με το θέμα αυτό μπορεί πράγματι να έχει ως συνέπεια τη μείωση του αριθμού των γυναικών που γνωρίζουν την ύπαρξη των κλινικών και οι οποίες, επομένως, χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες που παρέχονται σε άλλο κράτος μέλος. Επομένως, η απαγόρευση αυτή μπορεί να επιδράσει δυσμενώς στις ενδοκοινοτικές ανταλλαγές υπηρεσιών[4]. Συνεπώς, τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο περιλαμβάνουν μια διάσταση κοινοτικού δικαίου.

Έννοια των υπηρεσιών κατά το άρθρο 60 της Συνθήκης ΕΟΚ

9. Το παραπέμπον δικαστήριο υπέβαλε το πρώτο ερώτημα προκειμένου να διευκρινιστεί αν « η δραστηριότητα που συνίσταται στην οργανωμένη διενέργεια αμβλώσεων ή στην υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως » πρέπει να θεωρηθεί ως υπηρεσία κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΟΚ.

Δεν μπορεί να υπάρχει καμιά αμφιβολία, κατ' εμέ, ότι η « υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως » περιλαμβάνει σύνολο παροχών οι οποίες, όταν παρέχονται « κανονικά έναντι αμοιβής » — πράγμα που κανένας διάδικος δεν αμφισβητεί εν προκειμένω — συνιστούν υπηρεσίες κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΟΚ. Οι όροι του άρθρου 60, παράγραφος 2, κατά το οποίο οι « δραστηριότητες των ελευθέρων επαγγελμάτων », ιδίως, αναφέρονται ως υπηρεσίες αποτελούν ένδειξη ήδη ότι η έννοια « υπηρεσίες » περιλαμβάνει

3 — Απόφαση της 18ης Μαρτίου 1980, 52/79, Debauve (Συλλογή 1980, σ. 833, σκέψη 18).

4 — Βλ., προς σύγκριση, όσον αφορά την κυκλοφορία των εμπορευμάτων, τις αποφάσεις του Δικαστηρίου της 15ης Δεκεμβρίου 1982, 286/81, Oosthoek's Uitgeversmaatschappij (Συλλογή 1982, σ. 4575, σκέψη 15), και της 7ης Μαρτίου 1990, C-362/88, GB-INNO-IBM (Συλλογή 1990, σ. I-667, σκέψη 7).

τέτοιες υπηρεσίες. Με την απόφαση Luisi και Carbone [5], το Δικαστήριο έκρινε εξάλλου (με την έβδομη σκέψη) ότι οι «υποβαλλόμενοι σε θεραπεία» πρέπει να θεωρούνται ως αποδέκτες υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 60. Επιπροσθέτως, τα ιατρικά και παραϊατρικά επαγγέλματα αναφέρονται ρητώς στη Συνθήκη ΕΟΚ στο άρθρο 57, παράγραφος 3 (περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως), το οποίο παραπέμπει στο άρθρο 66 (περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών).

10. Κατά τη SPUC, πάντως, η υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως εκφεύγει από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 60 διότι αυτή έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση της ζωής τρίτου, δηλαδή του κυοφορουμένου, πράγμα που στην Ιρλανδία απαγορεύεται από το Σύνταγμα το οποίο προστατεύει τη ζωή πριν από τη γέννηση [6] και απαγορεύει την εκ προθέσεως άμβλωση. Η εκ προθέσεως άμβλωση απαγορεύεται κατ' αρχήν και στα άλλα κράτη μέλη αλλά, πάντως, επιτρέπεται, συγκεκριμένα κατά την πρώτη περίοδο της εγκυμοσύνης, υπό ορισμένες προϋποθέσεις και υπό ορισμένες ειδικές περιστάσεις που διαφέρουν από ένα κράτος μέλος σε άλλο. Εξάλλου, μπορεί να συναχθεί από το τρίτο ερώτημα που υπέβαλε το παραπέμπον δικαστήριο ότι αυτό αναφέρεται σε κατάσταση στην οποία η επίδικη υπηρεσία, σχετικά με την οποία δημοσιεύονται πληροφορίες στην Ιρλανδία, παρέχεται σε άλλο κράτος μέλος, εν προκειμένω στο Ηνωμένο Βασίλειο, υπό τους όρους που προβλέπονται εκεί από τη νομοθεσία.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί εν προκειμένω δεν είναι εκείνο το οποίο εξετάστηκε ήδη επανειλημμένως με τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την κυκλοφορία των εμπορευμάτων [7], δηλαδή το ζήτημα αν οι παράνομες υπηρεσίες εκφεύγουν από το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης περί της παροχής υπηρεσιών. Όπως προκύπτει από το προδικαστικό ερώτημα, στην παρούσα περίπτωση πρόκειται για υπηρεσίες διακοπής της κυήσεως υπό ιατρικό έλεγχο οι οποίες, στη χώρα όπου παρέχονται, παρέχονται νομίμως (βλ. επίσης το σημείο 14 πιο κάτω) και οι οποίες έχουν επιπλέον διασυνοριακό χαρακτήρα, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω (σημείο 8).

Προτείνω, επομένως, στο πρώτο ερώτημα να δοθεί η εξής απάντηση:

«Η ιατρική επέμβαση, που κατά κανόνα πραγματοποιείται έναντι αμοιβής, με την οποία διακόπτεται η κύηση γυναίκας καταγωγής άλλου κράτους μέλους, εντός των ορίων της νομοθεσίας του κράτους μέλους στο οποίο πραγματοποιείται η επέμβαση, αποτελεί υπηρεσία (διασυνοριακή) κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΟΚ.»

Περιεχόμενο και βαθμός ομοιότητας του δεύτερου και του τρίτου ερωτήματος

11. Το δεύτερο ερώτημα του παραπέμποντος δικαστηρίου αναφέρεται στο ζήτημα αν, στο παρόν στάδιο εξελίξεως της κοινοτικής νομοθεσίας, ένα κράτος μέλος μπορεί να απαγορεύσει τη διάδοση συγκεκριμένων πληροφοριών σχετικά με το όνομα και τη διεύθυνση κλινικών εγκατεστημένων σε άλλο κράτος

5 — Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 1984, 286/882 και 26/83 (Συλλογή 1984, σ. 377).

6 — Υπό την επιφύλαξη του ιδίου δικαιώματος της μητέρας στη ζωή (και «εφόσον αυτό είναι εφικτό»), όπως ορίζει το άρθρο 40.3.3° του Ιρλανδικού Συντάγματος το οποίο παρέθεσα στην παράγραφο 3.

7 — Βλ. κυρίως την απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1981, 50/80, Horvath (Συλλογή 1981, σ. 385), σχετική με την εισαγωγή ναρκωτικών, καθώς και την απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 1990, C-343/89, Witzemann (Συλλογή 1990, σ. I-4477), σχετική με την εισαγωγή παραχαραγμένου νομίσματος.

μέλος στις οποίες πραγματοποιείται υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως, και σχετικά με τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές. Αν γίνει σύγκριση με το πρώτο ερώτημα, προκύπτει ότι το δικαστήριο κάνει νύξη στις διατάξεις περί της κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Επομένως, το ζήτημα είναι αν οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών επιτρέπουν σε ένα κράτος μέλος να εμποδίζει την πρόσβαση στις υπηρεσίες διακοπής της κυήσεως υπό ιατρικό έλεγχο που παρέχονται νομίμως σε άλλο κράτος μέλος απαγορεύοντας την παροχή πληροφοριών σχετικά με τις υπηρεσίες αυτές.

12. Το τρίτο ερώτημα του παραπέμποντος δικαστηρίου αναφέρεται στο ζήτημα αν το κοινοτικό δίκαιο παρέχει σε πρόσωπο που διαμένει στο κράτος μέλος Α το δικαίωμα να διαδίδει τις προαναφερθείσες πληροφορίες σχετικά με τις κλινικές όπου πραγματοποιείται η άμβλωση εντός του κράτους μέλους Β, όταν η άμβλωση απαγορεύεται βάσει του Συντάγματος και βάσει της ποινικής νομοθεσίας του κράτους μέλους Α, αλλά είναι νόμιμη υπό ορισμένες προϋποθέσεις στο κράτος μέλος Β. Από τα έγγραφα της διαδικασίας της κύριας δίκης προκύπτει ότι πρόκειται για πληροφορίες που διαδίδονται στο κράτος Α από πρόσωπα τα οποία δεν λαμβάνουν καμιά αμοιβή για τη δραστηριότητα αυτή και δεν έχουν καμιά σχέση με τις κλινικές που είναι εγκατεστημένες στο κράτος μέλος Β. Το παραπέμπον δικαστήριο διερωτάται αν το κοινοτικό δίκαιο, δηλαδή οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών, παρέχουν στα πρόσωπα αυτά το δικαίωμα να διαδίδουν τις προαναφερθείσες πληροφορίες.

Το παραπέμπον δικαστήριο επιθυμεί επιπλέον να πληροφορηθεί, πράγμα που εξηγεί το ότι αυτό τονίζει τη διαφορά μεταξύ της νομοθεσίας του κράτους μέλους Α (της Ιρλανδίας) και της νομοθεσίας του κράτους μέλους Β (της Μεγάλης Βρετανίας)[8], αν, στην περίπτωση κατά την οποία οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών αντίκεινται στην απαγόρευση πληροφορήσεως όπως αυτή περιγράφεται πιο πάνω, δεν συμβαίνει το ίδιο όταν η εν λόγω απαγόρευση προκύπτει από θεμελιώδεις διατάξεις που περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα και στην ποινική νομοθεσία του πρώτου κράτους μέλους. Με άλλα λόγια, μπορεί μια τέτοια εθνική κανονιστική ρύθμιση να δικαιολογείται από λόγους επιτακτικής φύσεως ή δημοσίας τάξεως που περιλαμβάνονται στις συνταγματικές και ποινικές διατάξεις της εθνικής έννομης τάξης;

13. Από τα προηγούμενα, αλλά και από όσα θα αναπτυχθούν κατωτέρω, συνάγεται ότι τα προδικαστικά ερωτήματα δεν αφορούν ευθέως το ζήτημα αν συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο η ίδια η απαγόρευση της αμβλώσεως που επιβάλλεται στις εγκύους γυναίκες, αλλά το συμβιβαστό με το κοινοτικό δίκαιο της απαγορεύσεως στους τρίτους να παρέχουν συνδρομή και, συγκεκριμένα, να παρέχουν πληροφορίες στις εγκύους γυναίκες οι οποίες επιθυμούν να πραγματοποιήσουν άμβλωση σε άλλο κράτος μέλος. Πάντως, η απαγόρευση της αμβλώσεως ασκεί εμμέσως επιρροή καθόσον γίνεται επίκλησή της για να δικαιολογηθεί η απαγόρευση διαδόσεως των πληροφοριών (βλ. επί του σημείου αυτού τις παραγράφους 26 και 33).

Πράγματι, τα προδικαστικά ερωτήματα αναφέρονται στην απαγόρευση διαδόσεως «συγκεκριμένων πληροφοριών σχετικά με

8 — Ο βρετανικός νόμος του 1967 περί της αμβλώσεως (Abortion Act 1967), που επιτρέπει υπό ορισμένες προϋποθέσεις την υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως, δεν έχει εφαρμογή στη Βόρεια Ιρλανδία. Σ' αυτό το τμήμα του Ηνωμένου Βασιλείου η άμβλωση απαγορεύεται. Από τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις που αναπτύχθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου δεν προκύπτει αν η διάδοση στη Βόρεια Ιρλανδία πληροφοριών σχετικών με την άμβλωση που επιτρέπονται στα άλλα τμήματα του Ηνωμένου Βασιλείου θέτει πρόβλημα ανάλογο με το πρόβλημα που υποβλήθηκε στο παραπέμπον δικαστήριο στην υπόθεση της κύριας δίκης.

διεύθυνση » βρετανικών κλινικών στις οποίες πραγματοποιούνται αμβλώσεις και « σχετικά με τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές ». Η περιγραφή αυτή προσεγγίζει κατά πολύ τη διατύπωση που χρησιμοποίησε το Supreme Court της Ιρλανδίας στην απόφαση Open Door Counselling, που παρατέθηκε (παράγραφος 3), με την οποία κρίθηκε ότι τόσο η διάδοση τέτοιων πληροφοριών, όσο και η παραπομπή εγκύων γυναικών σε κλινικές εγκατεστημένες στην αλλοδαπή όπου πραγματοποιείται άμβλωση και η οργάνωση ταξιδίων γι' αυτόν τον σκοπό πρέπει να θεωρούνται ως παράνομο μέσο για την παροχή συνδρομής σε εγκύους γυναίκες που διαμένουν στην Ιρλανδία προκειμένου να επιτύχουν διακοπή της κυήσεως. Με τις γραπτές της παρατηρήσεις, η Επιτροπή υπογράμμισε ορθώς ότι αυτή η απαγόρευση συνδρομής είναι γενική απαγόρευση που εφαρμόζεται στην Ιρλανδία για κάθε παρέχοντα υπηρεσίες και/ή κάθε πρόσωπο που παρέχει πληροφορίες, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά του ή τον τόπο εγκαταστάσεώς του, και ότι εμποδίζει τις εγκύους γυναίκες που διαμένουν στην Ιρλανδία, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους, να δέχονται τις εν λόγω υπηρεσίες τόσο στην Ιρλανδία όσο και στα άλλα κράτη μέλη.

Τα προδικαστικά ερωτήματα δεν έχουν άλλο αντικείμενο εκτός του ότι με αυτά ερωτάται το Δικαστήριο ως προς τον παράνομο χαρακτήρα της απαγορεύσεως παροχής συνδρομής με τη διάδοση πληροφοριών. Συγκεκριμένα, δεν αφορούν την ενδεχόμενη ποινική κύρωση στην οποία εκτίθενται οι έγκυες γυναίκες οι οποίες υποβάλλονται σε άμβλωση στην αλλοδαπή. Από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν στο Δικαστήριο και τις δηλώσεις των διαδίκων κατά την προφορική διαδικασία δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί πλήρως αν η ιρλανδική νομοθεσία προβλέπει κύρωση σε μια τέτοια περίπτωση. Αντιθέτως, οι καθών της κύριας δίκης ανέφεραν στις γραπτές τους παρατηρήσεις ότι η Ιρλανδία δεν απαγορεύει στις εγκύους γυναίκες, ή δεν προσπαθεί να τις εμποδίσει, να κάνουν χρήση του δικαιώματός τους να ταξιδέψουν και να αποδεχθούν τις υπηρεσίες διακοπής της κυήσεως στην αλλοδαπή.

14. Για λίγο θα στρέψω ακόμη την προσοχή μου σε μια άλλη έποψη. Όπως ανέφερα ήδη, τα ερωτήματα αφορούν την υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως που πραγματοποιείται σε άλλο κράτος μέλος σύμφωνα με τη νομοθεσία που ισχύει στο κράτος αυτό. Υποθέτω ότι αυτό σημαίνει επίσης — πράγμα εξάλλου που δεν φαίνεται να αμφισβητείται στην παρούσα υπόθεση — ότι οι πληροφορίες που διαδίδονται στην Ιρλανδία από τους καθών της κύριας δίκης ανταποκρίνονται στους κανόνες που ισχύουν στο Ηνωμένο Βασίλειο όσον αφορά τις περιπτώσεις στις οποίες ο νόμος επιτρέπει τη διακοπή της κυήσεως. Πράγματι, στα κράτη μέλη όπου επιτρέπεται η άμβλωση υπό ορισμένες προϋποθέσεις, οι απαιτήσεις ως προς την παροχή πληροφοριών και τις συνέπειες της εκτρώσεως συχνά τίθενται για να μη γίνει η άμβλωση συνήθης πράξη και αντικείμενο εμπορίας [9] ή για να εξασφαλίζεται ότι οι πληροφορίες παρέχονται μόνον από αρμόδια πρόσωπα [10] και η απόφαση για τη διενέργεια αμβλώσεως λαμβάνεται με επίγνωση, δηλαδή αφού έχουν ληφθεί οι αναγκαίες πληροφορίες και συμβουλές [11].

Επομένως, υποθέτω ότι η διάδοση πληροφοριών στην Ιρλανδία παραμένει εντός του πλαισίου αυτού που επιτρέπεται στο κράτος μέλος

9 — Βλ. για παράδειγμα το άρθρο 209 β του γερμανικού ποινικού κώδικα το οποίο απαγορεύει κατ' αρχήν κάθε δημόσια προσφορά υπηρεσιών σχετικών με την άμβλωση.

10 — Βλ. για παράδειγμα τη γαλλική κανονιστική ρύθμιση που περιλαμβάνεται στα άρθρα L 162-3, L 645 και L 647 του κώδικα δημοσίας υγείας που παρέχει στο ιατρικό σώμα και στα ειδικευμένα κέντρα το μονοπώλιο για τη διάδοση πληροφοριών ως προς την άμβλωση.

11 — Βλ. για παράδειγμα το άρθρο 350 του βελγικού ποινικού κώδικα το οποίο επιτρέπει τη διακοπή της κυήσεως μόνο σε ίδρυμα που διαθέτει υπηρεσία πληροφοριών η οποία δέχεται την έγκυο γυναίκα και της παρέχει τεκμηριωμένες πληροφορίες για όλες τις δυνατότητες υποδοχής του παιδιού.

όπου παρέχεται η υπηρεσία. Η διευκρίνηση είναι σημαντική διότι το δικαίωμα παροχής πληροφοριών που επικαλούνται οι καθών της κύριας δίκης δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να είναι ευρύτερο από το δικαίωμα από το οποίο απορρέει, κατ' αυτούς, δηλαδή το δικαίωμα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών το οποίο μπορεί να επικαλείται ο ίδιος ο παρέχων τις υπηρεσίες ο οποίος είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος. Πράγματι, κατά γενικό κανόνα, μόνο τα εμπορεύματα ή οι υπηρεσίες οι οποίες « παρήχθησαν » ή « διετέθησαν στο εμπόριο » κανονικά στη χώρα καταγωγής μπορούν να απολαύουν της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και των υπηρεσιών εντός της Κοινότητας.

15. Από τις προηγούμενες παρατηρήσεις προκύπτει ότι το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα συνδέονται στενά και ότι πρέπει να ληφθούν ενιαία υπό την έξης έννοια:

« Οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών εμποδίζουν κράτος μέλος στο οποίο η άμβλωση απαγορεύεται τόσο από το Σύνταγμα όσο και το ποινικό δίκαιο να απαγορεύει σε οποιονδήποτε, είτε αυτός παρέχει υπηρεσίες είτε δεν εξαρτάται από κανένα παρέχοντα υπηρεσίες, και ανεξάρτητα από την ιθαγένειά του ή τον τόπο εγκαταστάσεώς του, να παρέχει συνδρομή σε γυναίκες που διαμένουν σ' αυτό το κράτος μέλος, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους, ενόψει της διακοπής της κυήσεως, ειδικότερα με τη διάδοση πληροφοριών σχετικά με το όνομα και τη διεύθυνση κλινικών εγκατεστημένων σε άλλο κράτος μέλος και στις οποίες πραγματοποιούνται αμβλώσεις, καθώς και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές, παρά το γεγονός ότι οι υπηρεσίες για την υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως και οι σχετικές πληροφορίες παρέχονται σύμφωνα με τη νομοθεσία που ισχύει σ' αυτό το άλλο κράτος μέλος; »

Για να απαντήσω στο ερώτημα αυτό, θα το εξετάσω υπό τρεις απόψεις. Πρώτον, θα εξετάσω το ζήτημα, υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, αν η εν λόγω απαγόρευση πληροφορήσεως εμπίπτει κατ' αρχήν στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών (παράγραφοι 16 έως 21). Εν συνεχεία, θα εξετάσω το ζήτημα αν, στην περίπτωση κατά την οποία πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό, η απαγόρευση μπορεί ωστόσο να δικαιολογείται κατά το κοινοτικό δίκαιο από επιτακτικές απαιτήσεις γενικού συμφέροντος, αυτό δε τόσο στο επίπεδο των αρχών (παράγραφοι 22 έως 24), όσο και συγκεκριμένα (παράγραφοι 25 έως 29). Τέλος, θα εξετάσω το ζήτημα αν το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει την εν λόγω απαγόρευση πληροφορήσεως υπό το φως των αρχών του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών (παράγραφοι 30 έως 31) και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, θα διερευνήσω ποιο είναι το αποτέλεσμα της εξετάσεως αυτής (παράγραφοι 32 έως 38).

Η απαγόρευση πληροφορήσεως εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ;

16. Από της λήξεως της μεταβατικής περιόδου, τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης έχουν απευθείας εφαρμογή [12]. Με το δεύτερο ερώτημά του, το παραπέμπον δικαστήριο σημειώνει ότι δεν υπάρχει μέτρο προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την υπό ιατρικό έλεγχο διακοπή της κυήσεως. Η έλλειψη αυτή εναρμονίσεως δεν εμποδίζει την άμεση εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης.

12 — Βλ. απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1974 33/74, Van Binsbergen (Jurispr. 1974, σ. 1299).

17. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου [13], το άρθρο 59 της Συνθήκης επιβάλλει την κατάργηση κάθε περιορισμού που έχει ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα ο παρέχων υπηρεσίες ο οποίος είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος από εκείνο στο οποίο πρέπει να παρασχεθεί η υπηρεσία να υπόκειται σε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση, λόγω της ιθαγενείας του ή του τόπου εγκαταστάσεώς του, από ό,τι ο παρέχων υπηρεσίες ο οποίος είναι εγκατεστημένος στο τελευταίο αυτό κράτος μέλος.

Όμως, ακόμη και όταν ο παρέχων υπηρεσίες είναι εγκατεστημένος στο ίδιο κράτος μέλος στο οποίο παρέχεται η υπηρεσία και όταν ο αποδέκτης της υπηρεσίας έρχεται στο κράτος αυτό από άλλο κράτος μέλος, το άρθρο 59 της Συνθήκης επιβάλλει την κατάργηση των περιορισμών που πλήττουν αυτόν τον αποδέκτη υπηρεσιών λόγω της ιθαγενείας ή του τόπου εγκαταστάσεώς του σε άλλο κράτος μέλος από αυτό στο οποίο μεταβαίνει για τη λήψη υπηρεσίας. Το Δικαστήριο δικαιολόγησε την κατάργηση αυτή, με τη σκέψη 10 της αποφάσεως Luisi και Carbone, ως εξής:

« Για να επιτραπεί η πραγματοποίηση της παροχής υπηρεσιών, είναι δυνατόν να υπάρχει μετακίνηση είτε του παρέχοντος την υπηρεσία που μεταβαίνει στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένος ο αποδέκτης, είτε του αποδέκτη που μεταβαίνει στο κράτος εγκαταστάσεως του παρέχοντος την υπηρεσία. Ενώ η πρώτη από τις ανωτέρω περιπτώσεις αναφέρεται ρητά στο άρθρο 60, τρίτη παράγραφος, το οποίο δέχεται την προσωρινή άσκηση της δραστηριότητας του παρέχοντος την υπηρεσία στο κράτος μέλος όπου παρέχεται η υπηρεσία, η δεύτερη περίπτωση αποτελεί το αναγκαίο συμπλήρωμα της πρώτης, το οποίο ανταποκρίνεται στο στόχο ελευθερώσεως κάθε αμειβόμενης δραστηριότητας που δεν καλύπτεται από την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων και των κεφαλαίων. »

Με τη δέκατη έκτη σκέψη, το Δικαστήριο συνάγει το ακόλουθο συμπέρασμα:

« Κατά συνέπεια, η ελευθερία παροχής υπηρεσιών περικλύει την ελευθερία των αποδεκτών των υπηρεσιών να μεταβαίνουν σε άλλο κράτος μέλος για να δέχονται υπηρεσία, χωρίς να παρεμποδίζονται από περιορισμούς, ακόμη και όσον αφορά πληρωμές(...) »

Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την τελευταία αυτή θέση ρητώς με τη δέκατη πέμπτη σκέψη της αποφάσεως Cowan [14].

Από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών παρέχουν δικαιώματα όχι μόνο στους παρέχοντες υπηρεσίες οι οποίοι ενεργούν υπό επαγγελματική ιδιότητα, αλλά επίσης στους πολίτες της Κοινότητας οι οποίοι επιθυμούν να αποδεχθούν υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, παρέχει στους τελευταίους αυτούς το δικαίωμα να μεταβαίνουν σε άλλο κράτος μέλος προκειμένου να αποδεχθούν εκεί υπηρεσία που παρέχεται στο κράτος αυτό.

18. Το ζήτημα που τίθεται εν προκειμένω είναι κατά πόσον το δικαίωμα των κοινοτικών πολιτών προς λήψη υπηρεσιών σε άλλο κράτος μέλος περιλαμβάνει το δικαίωμα να λαμβάνουν στο δικό τους κράτος μέλος πληροφορίες ως προς τους παρέχοντες υπηρεσίες οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στο άλλο αυτό κράτος μέλος και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με αυτούς. Θεωρώ ότι στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση.

13 — Βλ. τις τελευταίες αποφάσεις που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 26 Φεβρουαρίου 1991 στον τομέα των υπηρεσιών των ξεναγών, C-154/89, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1990, σ. I-659, σκέψη 12), C-180/89, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Συλλογή 1990, σ. I-709, σκέψη 15), και C-198/89, Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας (Συλλογή 1990, σ. I-727, σκέψη 16).

14 — Απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1989, 186/87 (Συλλογή 1989, σ. 195).

Με την απόφαση GB-INNO-BM [15], το Δικαστήριο, σχετικά με την προσφορά προϊόντων, τόνισε τη σημασία της πληροφορήσεως των καταναλωτών. Παρατήρησε (με την όγδοη σκέψη) ότι η ελευθερία του καταναλωτή να προβαίνει σε αγορές σε άλλο κράτος μέλος διακυβεύεται όταν δεν του επιτρέπεται να δέχεται τη διαφήμιση που είναι διαθέσιμη στη χώρα αγοράς. Δεν βλέπω τον λόγο γιατί θα συνέβαινε διαφορετικά όσον αφορά τις πληροφορίες σχετικά με μια υπηρεσία: Η ελευθερία των ιδιωτών να μεταβαίνουν σε άλλο κράτος μέλος με σκοπό τη λήψη εκεί υπηρεσίας μπορεί να διακυβεύεται αν στη δική τους χώρα τους απαγορεύεται η πρόσβαση σε πληροφορίες ιδίως όσον αφορά το όνομα και την εγκατάσταση του παρέχοντος τις υπηρεσίες και/ή όσον αφορά τις παρεχόμενες απ' αυτόν υπηρεσίες.

19. Η δοθείσα απάντηση ισχύει επίσης, κατ' εμέ, όταν η πληροφορία προέρχεται από πρόσωπο το οποίο δεν είναι ο ίδιος ο παρέχων την υπηρεσία ούτε ενεργεί για λογαριασμό του παρέχοντος την υπηρεσία. Η ελευθερία μεταβάσεως σε άλλο κράτος μέλος την οποία το Δικαστήριο αναγνώρισε ως προς τον αποδέκτη υπηρεσιών, καθώς και το δικαίωμα που η ελευθερία αυτή συνεπάγεται σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες (παρεχόμενες κανονικά) οι οποίες αφορούν τις υπηρεσίες αυτές και τον παρέχοντα τις υπηρεσίες απορρέουν από θεμελιώδεις κανόνες της Συνθήκης στους οποίους πρέπει να δοθεί η ευρύτερη δυνατή πρακτική αποτελεσματικότητα. Υπό την επιφύλαξη των περιορισμών τους οποίους θα εξετάσω μεταγενέστερα και οι οποίοι στηρίζονται σε επιτακτικές απαιτήσεις ή άλλους δικαιολογητικούς λόγους, η ελευθερία παροχής υπηρεσιών είναι θεμελιώδης αρχή της Συνθήκης. Η ελευθερία αυτή πρέπει να γίνεται σεβαστή από τον καθένα και μπορεί να προάγεται από οποιονδήποτε, κυρίως με την παροχή, εξ επαχθούς αιτίας ή δωρεάν, πληροφοριών ως προς τις υπηρεσίες που παρέχει ο ίδιος ή τρίτος.

15 — Που παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 4.

Μια τέτοια ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου είναι άλλωστε σύμφωνη προς το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΑΔ), το δε Δικαστήριο δέχεται ότι οι αρχές που αποτελούν τη βάση της συμβάσεως περιλαμβάνονται στην κοινοτική έννομη τάξη· η ερμηνεία αυτή είναι επίσης σύμφωνη προς το άρθρο 5 της Διακηρύξεως των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου [16]. Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, κάθε πρόσωπο, υπό την επιφύλαξη συγκεκριμένων περιορισμών που καθορίζονται από τον νόμο, έχει δικαίωμα « εις την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων » (άρθρο 10, παράγραφος 1, της ΕΣΑΔ). Η προστασία που εξασφαλίζεται με τις διατάξεις αυτές αφορά ειδικότερα τις πληροφορίες που έχουν ως σκοπό να επηρεάσουν ή να κινητοποιήσουν την κοινή γνώμη, αλλά ισχύει επίσης για τις πληροφορίες « εμπορικού χαρακτήρα » [17]. Θα αναφερθώ λεπτομερώς στις διατάξεις αυτές αργότερα (παράγραφος 34).

20. Όπως ανέφερα προηγουμένως (παράγραφος 13), η απαγόρευση παροχής πληροφοριών σχετικά με τις αμβλώσεις που διενεργούνται στην αλλοδαπή είναι μέτρο γενικής εφαρμογής στην Ιρλανδία, το οποίο απορρέει από το Σύνταγμα της χώρας αυτής και πλήττει κατά τον ίδιο τρόπο και χωρίς καμιά διάκριση τους παρέχοντες υπηρεσίες και πληροφορίες ή τους αποδέκτες υπηρεσιών, ανεξαρτήτως του αν είναι ημεδαποί ή αλλοδαποί. Με τις παρατηρήσεις που υπέβαλε στο Δικαστήριο, η Επιτροπή υποστήριξε ότι το μέτρο αυτό το οποίο δεν εισάγει διακρίσεις βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ. Προς τούτο, στηρίζεται στις αποφάσεις Koestler [18] και Debauve [19].

16 — ΕΕ 1989, C 120, σ. 51.

17 — Βλ. απόφαση Markt Intern που εξέδωσε στις 20 Νοεμβρίου 1989 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, δημοσιεύσεις του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 165.

18 — Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 1978, 15/78 (Jurispr. 1978, σ. 1971).

19 — Παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 3.

Είναι αληθές ότι το Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ακόμη ρητά ότι το άρθρο 59 της Συνθήκης ΕΟΚ εφαρμόζεται σε μέτρα τα οποία, χωρίς να εισάγουν διακρίσεις, εντούτοις επηρεάζουν (πραγματικά ή δυνητικά) την ενδοκοινοτική κυκλοφορία των υπηρεσιών. Αντιθέτως, το Δικαστήριο δεν περιόρισε το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 59 μόνο στα μέτρα τα οποία συνεπάγονται διάκριση (ρητή ή συγκεκαλυμμένη). Όπως υποστήριξε πρόστατα ο γενικός εισαγγελέας Jacobs στις προτάσεις που ανέπτυξε στην υπόθεση Säger[20], αυτό εξηγείται αναμφισβήτητα από το γεγονός ότι επρόκειτο, στις περισσότερες υποθέσεις, για κατάσταση στην οποία ο παρέχων υπηρεσίες είχε μεταβεί σε άλλο κράτος μέλος και εκεί είχε να αντιμετωπίσει τις εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες έθιγαν περισσότερο τους παρέχοντες υπηρεσίες καταγωγής άλλων κρατών μελών από ό,τι τους ημεδαπούς ομολόγους τους, πράγμα που προσέδιδε στις κανονιστικές αυτές ρυθμίσεις αποτέλεσμα « εισάγον διακρίσεις » (δηλαδή δυσμενές) έναντι των πρώτων.

Με τις προτάσεις του, ο γενικός εισαγγελέας Jacobs υποστηρίζει ότι τα μη εισάγοντα διακρίσεις εμπόδια στην παροχή υπηρεσιών πρέπει να αντιμετωπίζονται όπως αντιμετωπίστηκαν οι μη εισάγοντες διακρίσεις περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων με την απόφαση « Cassis de Dijon ». Κατ' αυτόν, η αναλογία αυτή φαίνεται κατ' εξοχή πρόσφορη όταν η παροχή υπηρεσιών δεν συνεπάγεται τη φυσική μετακίνηση του παρέχοντος τις υπηρεσίες[21]. Σε παρόμοια περίπτωση, το να υποχρεούται ο παρέχων τις υπηρεσίες να συμμορφώνεται προς τη — συχνά λεπτομερειακή — νομοθεσία κάθε κράτους μέλους προς το οποίο η υπηρεσία « μεταβαίνει » μέσω των ταχυδρομείων ή των τηλεπικοινωνιών (ή κατά μείζονα λόγο, προς τη νομοθεσία του κράτους μέλους από το οποίο κατάγεται ο αποδέκτης της υπηρεσίας) θα έθιγε σημαντικά την πραγματοποίηση της κοινής αγοράς των υπηρεσιών[22]. Υιοθετώντας τη θέση αυτή, ο γενικός εισαγγελέας Jacobs συμμερίζεται τη γνώμη που υποστήριξαν ήδη προηγουμένως διάφοροι γενικοί εισαγγελείς[23].

Συμφωνώ πλήρως με την αντίληψη αυτή. Ο εκ των προτέρων αποκλεισμός από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 59 της Συνθήκης ΕΟΚ των μέτρων τα οποία, μολονότι δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, παρεμποδίζουν την ενδοκοινοτική κυκλοφορία των υπηρεσιών, θίγει σημαντικά την πρακτική αποτελεσματικότητα της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών που καθίσταται σημαντικότερη σε μια οικονομία στην οποία ο τριτογενής τομέας εξακολουθεί να αναπτύσσεται. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα δημιουργούσε, επιπλέον, αδικαιολόγητη διάσταση μεταξύ της νομολογίας του Δικαστηρίου ως προς την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και της νομολογίας ως προς την κυκλοφορία των υπηρεσιών, σε καταστάσεις στις οποίες μόνον η υπηρεσία ή ο αποδέκτης της υπηρεσίας διέρχονται τα εσωτερικά σύνορα της Κοινότητας, καταστάσεις οι οποίες δεν διαφέρουν πραγματικά από εκείνες στις οποίες τα εμπορεύματα ή οι αγοραστές διέρχονται τα σύνορα αυτά, καθώς και σε καταστάσεις στις οποίες οι υπηρεσίες συχνά εμφανίζονται ως « προϊόντα », πράγμα που συμβαίνει, για παράδειγμα, στον χρηματιστηριακό τομέα.

20 — Προτάσεις που αναπτύχθηκαν στις 21 Φεβρουαρίου 1991 στην υπόθεση C-76/90 (Συλλογή 1991, σ. I-4221, I-4229).

21 — Βλ. το σημείο 24 των προτάσεων στο οποίο γίνεται σχετική παραπομπή στους Kapteyn, P. J. G., και Ver-Loren van Themaat, P.: *Introduction to the Law of the European Communities*, δεύτερη έκδοση, εκδόσεις Gormley, L. W., 1989, σ. 443 έως 452.

22 — Σημεία 23 και 27 των προτάσεων.

23 — Βλ. τις προτάσεις που ανέπτυξε στις υποθέσεις Debauve και Coditel (Jurispr. 1980, σ. 860, σ. 870 έως 873 και 905) ο γενικός εισαγγελέας Warner ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα αυτό κατόπιν εμπεριστατωμένης αναλύσεως των διατάξεων της Συνθήκης· τις προτάσεις που ανέπτυξε στην υπόθεση Webb (Συλλογή 1989, σ. 3328, σ. 3330 έως 3333) ο γενικός εισαγγελέας Sir Gordon Slynn ο οποίος παραπέμπει ρητά στο άρθρο 65 της Συνθήκης ΕΟΚ από όπου προκύπτει ότι το άρθρο 59 αναφέρεται και σε άλλους περιορισμούς πλην εκείνων που καθιερώνουν δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγενείας ή λόγω κατοικίας και, τέλος, τις προτάσεις που ανέπτυξε ο γενικός εισαγγελέας Lenz στις προαναφερθείσες υποθέσεις των ξεναγών (σημεία 26 έως 30). Η θέση αυτή υιοθετήθηκε εν τω μεταξύ και από τον γενικό εισαγγελέα Tesauro στις προτάσεις που ανέπτυξε στις 18 Απριλίου 1991 στις υποθέσεις C-353/89, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, και C-288/89, Gouda, σημείο 12.

Εξάλλου, η έννοια της δυσμενούς διακρίσεως έχει διευρυνθεί τόσο πολύ ήδη με τη νομολογία του Δικαστηρίου ώστε να καλύπτει την κατάσταση στην οποία, λόγω της διαφοράς μεταξύ των νομοθεσιών των ενδιαφερομένων κρατών μελών, οι παρέχοντες υπηρεσίες σε ένα κράτος μέλος βρίσκονται σε κατάσταση λιγότερο ευνοϊκή διότι, ως συνέπεια της διαφοράς αυτής, τους επιβάλλεται μεγαλύτερη επιβάρυνση όταν επιθυμούν να ασκήσουν το επάγγελμά τους σε άλλο κράτος μέλος [24]. Αν γίνει δεκτή η ευρεία ερμηνεία του άρθρου 59 που προτείνεται εν προκειμένω, μια τέτοια μεγαλύτερη επιβάρυνση θα θεωρηθεί προφανώς ως μέτρο παρεμβάλλον εμπόδια χωρίς να είναι αναγκαίο να δοθεί απρόσφορη έννοια στην απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων [25].

21. Επομένως, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι, ακόμα και όταν δεν συνεπάγονται καμιά δυσμενή διάκριση, οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες παρεμποδίζουν, ευθέως ή εμμέσως, πραγματικά ή δυνητικά, την ενδοκοινοτική κυκλοφορία των υπηρεσιών εμπίπτουν κατ' αρχήν στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ. Επαναλαμβάνω: κατ' αρχήν, διότι τέτοιες εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις μπορούν ωστόσο να συμβιβάζονται με τις εν λόγω διατάξεις της Συνθήκης όταν δικαιολογούνται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος (βλ., πιο κάτω, τα σημεία 22 επ.). Καταλήγω επίσης στο συμπέρασμα ότι, όταν έχουν εφαρμογή, τα άρθρα 59 και 60 παρέχουν κατ' αρχήν στους πολίτες της Κοινότητας το δικαίωμα να λαμβάνουν τις πληροφορίες ως προς τις υπηρεσίες που παρέχονται κανονικά σε άλλο κράτος μέλος, κατά τον ίδιο τρόπο που αντλούν από τα άρθρα αυτά το δικαίωμα να διαδίδουν τέτοιες πληροφορίες, εξ επαχθούς αιτίας ή δωρεάν.

Επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος που μπορεί να δικαιολογούν τους περιορισμούς στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών

22. Με την πάγια νομολογία του, ιδίως με την απόφαση Webb [26] (στη δέκατη έβδομη σκέψη της οποίας γίνεται αναφορά στην απόφαση Van Wesemael [27]), το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι,

« δεδομένης της ιδιαζούσης φύσεως ορισμένων παροχών υπηρεσιών, δεν δύνανται να θεωρηθούν ως ασυμβίβαστες προς τη Συνθήκη ειδικές υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον παρέχοντα την υπηρεσία και οι οποίες δικαιολογούνται από την εφαρμογή κανόνων που διέπουν αυτό το είδος δραστηριοτήτων. Πάντως, η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ως θεμελιώδης αρχή της Συνθήκης, δεν δύναται να περιορισθεί παρά μόνο από ρυθμίσεις που δικαιολογούνται από το γενικό συμφέρον και επιβάλλονται σε κάθε πρόσωπο ή επιχείρηση που ασκούν δραστηριότητα στο έδαφος του εν λόγω κράτους, εφόσον το συμφέρον αυτό δεν διασφαλίζεται από τους κανόνες στους οποίους υπόκειται ο παρέχων την υπηρεσία στο κράτος μέλος όπου έχει την εγκατάστασή του ».

Με την απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας [28], το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι οι ειδικές υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον παρέχοντα τις υπηρεσίες λόγω της ιδιάζουσας φύσεως των υπηρεσιών (ασφαλίσεως) για τις οποίες πρόκειται

24 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1982, 62/81 και 63/81, SECO/EVI (Συλλογή 1982, σ. 223, σκέψεις 8 και 9).

25 — Η ίδια τάση προς ερμηνεία της έννοιας των δυσμενών διακρίσεων κατά τρόπο τόσο ευρύ απαντάται επίσης όταν πρόκειται για το δικαίωμα εγκαταστάσεως. Βλ. τις προτάσεις που ανέπτυξα στις 28 Νοεμβρίου 1990 στην υπόθεση C-340/89, Βλασσοπούλου, σημεία 6 επ., προτάσεις στις οποίες σχολιάζω τη νομολογία αυτή (απόφαση εκδοθείσα στις 7 Μαΐου 1991, Συλλογή 1991, σ. I-2357, I-2365).

26 — Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1981, 279/80 (Συλλογή 1981, σ. 3305).

27 — Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 1979, 110/78 και 111/78 (Jurispr. 1979, σ. 35).

28 — Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 205/84 (Συλλογή 1986, σ. 3755).

« πρέπει να είναι εξ αντικειμένου αναγκαίες για την εξασφάλιση της τήρησης των επαγγελματικών κανόνων και τη διασφάλιση της προστασίας των συμφερόντων, πράγμα που αποτελεί και τον στόχο των τελευταίων » (εικοστή έβδομη σκέψη),

προσθέτοντας, επιπλέον, την απαίτηση ότι

« το ίδιο αυτό αποτέλεσμα δεν μπορεί να επιτευχθεί με κανόνες λιγότερο αναγκαστικούς » (εικοστή ένατη σκέψη).

Το Δικαστήριο διατύπωσε τη νομολογία αυτή, την τελευταία φορά, στις αποφάσεις « ξεναγοί » που εξέδωσε πρόσφατα [29]. Το Δικαστήριο έκρινε ως εξής:

« Από τα προηγούμενα έπεται ότι οι απαιτήσεις αυτές μπορεί να θεωρηθούν ότι συμβιβάζονται με τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης μόνον εφόσον αποδεικνύεται ότι υφίστανται, στον τομέα της εξεταζόμενης δραστηριότητας, επιτακτικοί λόγοι συνδεόμενοι με το γενικό συμφέρον δικαιολογούντες περιορισμούς στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ότι το συμφέρον αυτό δεν έχει ήδη διασφαλιστεί από τους κανόνες του κράτους εγκαταστάσεως του παρέχοντος τις υπηρεσίες και ότι το ίδιο αυτό αποτέλεσμα δεν μπορεί να επιτευχθεί με κανόνες λιγότερο δεσμευτικούς. »

Από την προαναφερθείσα σκέψη της αποφάσεως Webb προκύπτει ότι η νομολογία αυτή αφορά κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες έχουν εφαρμογή χωρίς διάκριση, δηλαδή « επιβαλλόμενες σε πρόσωπο ή επιχείρηση που ασκεί δραστηριότητα στο έδαφος του κράτους μέλους-αποδέκτη της παροχής » (περιλαμβανομένων και των παροχών οι οποίες, λόγω διαφορών μεταξύ των νομοθεσιών, μπορούν να αποτελέσουν πρόσθετη επιβάρυνση για τους παρέχοντες υπηρεσίες οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη και, υπό την έννοια αυτή, καθιερώνουν « διακρίσεις »: βλ. πιο πάνω το σημείο 20). Οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις οι οποίες (κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο) εισάγουν καθαυτό διακρίσεις για τους παρέχοντες υπηρεσίες οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη μπορούν εξάλλου να « δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας και δημοσίας υγείας » [30], σύμφωνα με τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 56, παράγραφος 1, και 66, της Συνθήκης ΕΟΚ.

23. Ο πειρασμός για τη σύγκριση μεταξύ της προαναφερθείσας νομολογίας ως προς την κυκλοφορία των υπηρεσιών και της νομολογίας ως προς τους επιτακτικούς λόγους (άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΟΚ) ή τους λόγους γενικού συμφέροντος (άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ) είναι μεγάλος.

Θα αντισταθώ σ' αυτόν τον πειρασμό — πράγμα που δεν μου είναι δύσκολο, αν ληφθεί υπόψη η περιπλοκότητα του εγχειρήματος — και θα περιοριστώ σε ορισμένες σκέψεις που είναι δυνατό να εντάξουν την έννοια των επιτακτικών λόγων που συνδέονται με το γενικό συμφέρον στο συνολικό πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου.

29 — Βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις (υποσημείωση 13), C-154/89, δέκατη πέμπτη σκέψη, C-180/89, δέκατη ένατη σκέψη, και C-198/89, δέκατη ένατη σκέψη.

30 — Αντίθετα από το άρθρο 36 της Συνθήκης ΕΟΚ, το άρθρο 56, παράγραφος 2, επιβάλλει την υποχρέωση συντονισμού στην οποία το Συμβούλιο ανταποκρίθηκε εκδίδοντας την οδηγία 64/221/ΕΟΚ, της 25ης Φεβρουαρίου 1964, περί του συντονισμού των ειδικών μέτρων για τη διακίνηση και τη διαμονή αλλοδαπών, τα οποία δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας ή δημοσίας υγείας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 16). Στη νομολογία του Δικαστηρίου, η διάταξη αυτή εξετάστηκε κυρίως σε σχέση με τη δυνατότητα των κρατών μελών να επιβάλλουν περιορισμούς στο δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας σε ατομικές περιπτώσεις (βλ. τις αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, 48/75, Royer (Jurispr. 1976, σ. 497, σκέψη 19), και της 5ης Φεβρουαρίου 1991, C-363/89, Roux (Συλλογή 1991, σ. I-273, σκέψη 30). Με την απόφαση της 26ης Απριλίου 1988, 352/85, Bond Van Adverteerders (Συλλογή 1988, σ. 2085, σκέψεις 31 έως 39), το Δικαστήριο ωστόσο εξέτασε επίσης το ζήτημα αν λόγοι δημοσίας τάξεως είναι δυνατό να δικαιολογούν εθνική κανονιστική ρύθμιση γενικού χαρακτήρα.

Τόσο στον ένα όσο και στον άλλο τομέα (δηλαδή την κυκλοφορία των εμπορευμάτων ή την κυκλοφορία των υπηρεσιών), οι λόγοι που μπορεί να δικαιολογήσουν τις εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις (οι οποίες εισάγουν διακρίσεις ή όχι, ανάλογα με την περίπτωση) πρέπει να είναι σύμφωνες με το κοινοτικό δίκαιο. Στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών, το Δικαστήριο περιορίστηκε, όσον αφορά τους δικαιολογητικούς λόγους βάσει του άρθρου 36, στην περιοριστική απαρίθμηση που περιλαμβάνεται στη Συνθήκη, ενώ, όσον αφορά τους επιτακτικούς λόγους του άρθρου 30, δέχεται με τη νομολογία του περιορισμένο αριθμό λόγων, πάντοτε ταυτόσημων (ήτοι την προστασία των καταναλωτών, την εντιμότητα των εμπορικών πρακτικών και τη διαφάνεια της αγοράς, την προστασία του περιβάλλοντος και την προστασία των χώρων εργασίας, την αποτελεσματικότητα των φορολογικών ελέγχων). Αντιθέτως, στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών, με εξαίρεση τους λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 56 σε συνδυασμό με το άρθρο 66, το Δικαστήριο φαίνεται να έχει προσδιορίσει κατά τρόπο λιγότερο ακριβή την ομάδα των επιτακτικών λόγων που συνδέονται με το γενικό συμφέρον. Ωστόσο, και σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για λόγους ανάλογους με εκείνους που αναφέρονται στο άρθρο 36 (προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας[31] και προστασία των αρχαιολογικών και καλλιτεχνικών θησαυρών[32]) και/ή τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 30 (προστασία των εργαζομένων[33] και των καταναλωτών, κυρίως των συμβαλλομένων σε σύμβαση ασφαλίσεως[34]).

Ωστόσο, από την πρόσφατη νομολογία προκύπτει ότι, τόσο στον ένα όσο και στον άλλο τομέα, το Δικαστήριο φαίνεται διατεθειμένο να περιλάβει επίσης στους επιτακτικούς λόγους του « άρθρου 30 » ή μεταξύ των λόγων που συνδέονται με το γενικό συμφέρον του « άρθρου 59 » τους λόγους οι οποίοι « εκφράζουν ορισμένες πολιτικές και οικονομικές επιλογές » και οι οποίοι συνδέονται με « εθνικές ή τοπικές κοινωνικές και πολιτιστικές ιδιομορφίες, η εκτίμηση των οποίων, στην παρούσα φάση εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, εναπόκειται στα κράτη μέλη »[35]. Όσον αφορά την κυκλοφορία των εμπορευμάτων, η άποψη αυτή εκφράστηκε με την απόφαση Cinéthèque[36] (η οποία αφορούσε σκοπό μορφωτικής φύσεως, δηλαδή την ενθάρρυνση της κινηματογραφικής βιομηχανίας) και σε διάφορες αποφάσεις σχετικές με την κυριακάτικη αργία[37] (οι οποίες αφορούσαν την κατανομή των ωρών εργασίας και αναπαύσεως και, συνεπώς, σκοπό κοινωνικο-ψυχαγωγικό). Όσον αφορά την κυκλοφορία των υπηρεσιών, είναι ήδη δυνατό να ανευρεθεί μια ένδειξη ως προς την άποψη αυτή σε αποφάσεις όπως στην απόφαση Koestler[38] (με την οποία εθνική κανονιστική ρύθμιση μη εισάγουσα διακρίσεις η οποία απέκλειε την κατόπιν δικαστικής αποφάσεως είσπραξη χρεών από τυχερά παιχνίδια για λόγους « κοινωνικής τάξεως » και η οποία, επομένως, είχε συγχρόνως πολιτικό και ηθικό χαρακτήρα κρίθηκε νόμιμη) και στην απόφαση Debauve (με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι δικαιολογείται η εθνική απαγόρευση που έχει εφαρμογή « χωρίς διάκριση » στη διαφήμιση μέσω δικτύων καλωδιακής τηλεοράσεως· η απαγόρευση απέβλεπε ουσιαστικά στο να εξασφαλιστεί η επιβίωση του πλουραλιστικού τύπου[39]).

Είναι αναπόφευκτο το Δικαστήριο να οδηγηθεί να υιοθετήσει μια τέτοια άποψη σε μια

31 — Βλ. απόφαση της 18ης Μαρτίου 1980, 62/79, Coditel (Jurispr. 1980, σ. 881, σκέψη 15).

32 — Βλ. τις προαναφερθείσες αποφάσεις ως προς τους ξεναγούς (υποσημείωση 13).

33 — Βλ. τις αποφάσεις Webb, που παρατέθηκε ήδη (υποσημείωση 26), σκέψη 16, Seco/EVI, που παρατέθηκε ήδη (υποσημείωση 24), σκέψη 14, καθώς και την απόφαση της 27ης Μαρτίου 1990, C-113/89, Rush Portuguesa (Συλλογή 1990, σ. I-1417, σκέψη 17).

34 — Απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας, που παρατέθηκε ήδη (υποσημείωση 28), σκέψεις 30 έως 33.

35 — Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1989, C-145/88, Torfaen/B. & Q. (Συλλογή 1989, σ. 3851, σκέψη 14).

36 — Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985, 60/85 και 61/84 (Συλλογή 1985, σ. 2605).

37 — Απόφαση Torfaen κατά B & Q, που παρατέθηκε ήδη (υποσημείωση 25), καθώς και τις αποφάσεις της 28ης Φεβρουαρίου 1991, Conforama, C-312/89 (Συλλογή 1991, σ. I-997), και Marchandise, C-332/89 (Συλλογή 1991, σ. I-1027).

38 — Παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 18.

39 — Ο στόχος αυτός δεν αναφέρεται ονομαστικά στην απόφαση Debauve, που παρατέθηκε ήδη, αλλά προκύπτει από την απόφαση Bond Van Adverteerders που αφορά ανάλογη εθνική κανονιστική ρύθμιση (παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 30).

κοινωνία όπου το γενικό συμφέρον ανατίθεται στις δημόσιες αρχές σε όλα τα είδη των τομέων δράσεως, μεταξύ των οποίων πολλοί στους οποίους δεν αναφέρεται το κοινοτικό δίκαιο ή αναφέρεται μόνο εμμέσως. Αυτό που έχει σημασία είναι να καταβάλλεται μέριμνα ώστε τέτοιοι στόχοι γενικού συμφέροντος και τα συγκεκριμένα αποτελέσματα των εθνικών κανονιστικών ρυθμίσεων γενικού χαρακτήρα που επιβάλλονται από τους στόχους αυτούς να συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το Δικαστήριο τονίζει την αναγκαιότητα τα εθνικά μέτρα να επιδιώκουν *στόχους* που δικαιολογούνται ενόψει του κοινοτικού δικαίου, είτε διότι, όταν πρόκειται για στόχους οι οποίοι περιλαμβάνονται στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης, εντάσσονται στους στόχους που επιδιώκονται με τη Συνθήκη, είτε διότι, όταν πρόκειται για στόχους οι οποίοι είναι εκτός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης, δεν στρέφονται κατά των στόχων που επιδιώκονται με τις διατάξεις της Συνθήκης, ειδικότερα της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς. Αυτός είναι επίσης ο λόγος για τον οποίο το Δικαστήριο υπογραμμίζει εντόνως ότι τα εμπόδια στις ενδοκοινοτικές εμπορικές συναλλαγές που προκύπτουν από τα επίμαχα εθνικά μέτρα δεν πρέπει να βαίνουν πέραν από το μέτρο του αντικειμενικώς αναγκαίου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου από τις εν λόγω εθνικές ρυθμίσεις, πράγμα που προϋποθέτει ότι το συμφέρον αυτό δεν πρέπει ακόμη να εξασφαλίζεται από ανάλογη κανονιστική ρύθμιση στο κράτος μέλος καταγωγής (του προϊόντος ή του παρέχοντος τις υπηρεσίες) και ότι το ίδιο αποτέλεσμα δεν μπορεί να επιτευχθεί εξίσου καλώς με εθνικό μέτρο λιγότερο περιοριστικό για το κοινοτικό συμφέρον.

24. Σ' αυτό το πλαίσιο αναφοράς (το οποίο είναι ανάλογο για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων και για την κυκλοφορία των υπηρεσιών) πρέπει, κατά την άποψή μου, να εξεταστεί η επίμαχη εθνική κανονιστική ρύθμιση. Τα ζητήματα που τίθενται σχετικώς είναι το ζήτημα αν η κανονιστική ρύθμιση επιδιώκει στόχο που δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου, δηλαδή αν μπορεί να γίνει υπέρ αυτής επίκληση επιτακτικού λόγου που συνδέεται με το γενικό συμφέρον που εντάσσεται στους στόχους οι οποίοι περιλαμβάνονται στις διατάξεις της Συνθήκης ή που δεν είναι ασυμβίβαστο προς αυτούς, και το ζήτημα αν η κανονιστική ρύθμιση δεν έχει αποτελέσματα τα οποία βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου και, ειδικότερα, δεν είναι δυσανάλογα, δηλαδή αν πληροί το κριτήριο της αναλογικότητας.

Εξέταση της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία απαγορεύει την παροχή πληροφοριών σχετικών με τις ιατρικές υπηρεσίες αμβλώσεως

25. Όπως ανέφερα μόλις προηγουμένως, στην παρούσα περίπτωση πρόκειται για εθνική κανονιστική ρύθμιση που περιλαμβάνει γενική απαγόρευση, η οποία δεν περιέχει την ελάχιστη δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγενείας ή τόπου εγκαταστάσεως, διαδόσεως εντός του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους πληροφοριών που έχουν χαρακτήρα συνδρομής μεταξύ των δυνητικών αποδεκτών, οι οποίοι διαμένουν στο εν λόγω κράτος μέλος, ιατρικών υπηρεσιών διακοπής της κυήσεως που παρέχονται νομίμως σε άλλο κράτος μέλος, υπηρεσίες οι οποίες, όπως δέχθηκα, εμπίπτουν κατ' αρχήν στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ.

Επιθυμώ επίσης να υπενθυμίσω ότι, κατά το ιρλανδικό Supreme Court, η προαναφερθείσα απαγόρευση πληροφορήσεως απορρέει από διάταξη η οποία παρενεβλήθη στο Ιρλανδικό Σύνταγμα το 1983 κατόπιν δημοψηφίσματος και η οποία αποβλέπει στην προστασία της ζωής του κυοφορουμένου, με σεβασμό του ίδιου δικαιώματος της μητέρας στη ζωή, προστασία η οποία, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, πρέπει να εξασφαλίζεται « κατά το μέτρο που αυτό είναι εφικτό ». Με άλλα λόγια, δύο κανόνες οι οποίοι απορρέουν από θεμελιώδη

δικαιώματα συγκρούονται εν προκειμένω: αφενός, η ελευθερία των καθών της κύριας δίκης να διαδίδουν τις πληροφορίες, ελευθερία η οποία, όπως δέχθηκα (παράγραφος 19), είναι μια από τις απόρροιες της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών που το κοινοτικό δίκαιο εξασφαλίζει στους παρέχοντες τις καθαυτό υπηρεσίες και, αφετέρου, η απαγόρευση παροχής συνδρομής, με τη διάδοση πληροφοριών, στις εγκύους γυναίκες οι οποίες επιθυμούν να πραγματοποιήσουν άμβλωση, απαγόρευση η οποία, κατά το ιρλανδικό Supreme Court, είναι απόρροια της συνταγματικής προστασίας της ζωής του κυοφορουμένου.

26. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι απαγόρευση παροχής συνδρομής όπως αυτή για την οποία γίνεται λόγος στην παρούσα υπόθεση και, συγκεκριμένα, παροχής πληροφοριών πηγάζει από στόχο που θεωρείται στο οικείο κράτος μέλος ως επιτακτικός λόγος συνδεόμενος με το γενικό συμφέρον. Η προστασία της ζωής του κυοφορουμένου που περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα (και η συναφής με αυτήν απαγόρευση της αμβλώσεως), καθώς και η ανάγκη που προκύπτει απ' αυτήν για την παρεμπόδιση των αμβλώσεων, προφανώς εντός των ορίων της δικαιοδοσίας του οικείου κράτους μέλους, απαγορεύοντας τη διάδοση σχετικών πληροφοριών στο έδαφός του, θεωρούνται στο οικείο κράτος μέλος ότι αποτελούν τις βάσεις της κοινωνίας.

Υπό την επιφύλαξη της απαντήσεως που θα δώσω αργότερα στο ζήτημα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών (παράγραφος 32), ένας τέτοιος στόχος δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου εφόσον αφορά πολιτική επιλογή η οποία εξαρτάται από φιλοσοφικούς και ηθικούς λόγους, που εναπόκειται στα κράτη μέλη να εκτιμήσουν, και για την οποία μπορούν να επικαλεστούν τον λόγο *δημοσίας τάξεως* που καθιερώνει το άρθρο 56 της Συνθήκης, σε συνδυασμό με το άρθρο 66 (και καθιερώνει επίσης το άρθρο 36· λόγος ο οποίος μπορεί ακόμη να δικαιολογήσει μέτρα εισάγοντα διακρίσεις), δηλαδή, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, συμφέρον του οποίου η διατάραξη συνεπάγεται «πραγματική και αρκούντος σοβαρή απειλή, θίγουσα θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας»[40]. Μολονότι το περιεχόμενο της έννοιας της δημοσίας τάξεως «δεν μπορεί να καθορίζεται (...) μονομερώς από κάθε κράτος μέλος χωρίς έλεγχο των κοινοτικών οργάνων», πρέπει, εντούτοις, δεδομένου ότι πρόκειται για περιστάσεις οι οποίες «μπορούν να διαφέρουν από μια χώρα σε άλλη και από μια εποχή σε άλλη», «να αναγνωρίζεται στις αρμόδιες εθνικές αρχές περιθώριο εκτιμήσεως εντός των ορίων που επιβάλλουν η Συνθήκη και οι διατάξεις που εκδόθηκαν προς εφαρμογή της»[41]. Είναι αδιαμφισβήτητο, κατ' εμέ, ότι αξίες οι οποίες, λόγω της θέσεώς τους στο Σύνταγμα, περιλαμβάνονται, σε ένα κράτος μέλος, στο «σύνολο των υπέρτερων αξιών, τις οποίες ένα έθνος δηλώνει επίσημα ότι υποστηρίζει»[42], εμπίπτουν στον τομέα για τον οποίο αναγνωρίστηκε στα κράτη μέλη εξουσία εκτιμήσεως, εξουσία την οποία κάθε κράτος μέλος ασκεί «σύμφωνα με τη δική του κλίμακα αξιών και υπό τη μορφή την οποία έχει επιλέξει»[43].

27. Πάντως, δεν αρκεί ότι η εθνική κανονιστική ρύθμιση βασίζεται σε επιτακτικό λόγο συνδεόμενο με το γενικό συμφέρον που δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου, θα πρέπει ακόμη τα αποτελέσματά της να μη βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου. Με άλλα λόγια, πρέπει να αντέχει στη δοκιμασία της αναλογικότητας.

40 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1977, 30/77, Bouchereau (Jurispr. 1977, σ. 1999).

41 — Ίδια απόφαση, σκέψεις 33 και 34 στις οποίες γίνεται παραπομπή στην απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, 41/74, Van Duyn (Jurispr. 1974, σ. 1350).

42 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Darmon (παράγραφος 21) στην υπόθεση C-379/87, απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 1989, Γροενερ (Συλλογή 1989, σ. 3967), στην οποία επρόκειτο για συνταγματική διάταξη ορίζουσα επίσημη εθνική γλώσσα.

43 — Το Δικαστήριο σχετικά με την έννοια της δημοσίας ηθικής, στην απόφαση της 11ης Μαρτίου 1986, 121/85, Conegate (Συλλογή 1986, σ. 1007, σκέψη 14).

Η αρχή αυτή περικλείει δύο επόψεις. *Πρώτον,* για να δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου, η εθνική κανονιστική ρύθμιση πρέπει να είναι αντικειμενικώς αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκεται με την κανονιστική ρύθμιση: αυτό σημαίνει ότι πρέπει συγχρόνως να είναι *χρήσιμη* (ή αλυσιτελής) και *απαραίτητη,* με άλλα λόγια ότι δεν μπορεί να αντικατασταθεί από εναλλακτική κανονιστική ρύθμιση εξίσου χρήσιμη, η οποία όμως συνιστά μικρότερο εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία [44]. *Δεύτερον,* ακόμη και όταν η εθνική κανονιστική ρύθμιση είναι χρήσιμη και απαραίτητη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, ωστόσο, το κράτος μέλος οφείλει να την εγκαταλείψει ή να την αντικαταστήσει με κανονιστική ρύθμιση λιγότερο δεσμευτική όταν τα εμπόδια που προκαλούνται από την κανονιστική αυτή ρύθμιση στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές είναι *δυσανάλογα,* δηλαδή όταν τα εμπόδια που προκαλούνται κατ' αυτόν τον τρόπο ουδόλως συγκρίνονται ή είναι δυσανάλογα σε σχέση με τον σκοπό που επιδιώκεται με την εθνική κανονιστική ρύθμιση ή σε σχέση με το αποτέλεσμα που επιτρέπει να επιτευχθεί [45].

28. Μολονότι δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο αλλά στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί επί του συμβιβαστού της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως με το κοινοτικό δίκαιο, το Δικαστήριο οφείλει να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα στοιχεία που είναι ικανά να εξασφαλίσουν ότι η κρίση του εθνικού δικαστηρίου παραμένει εντός των ορίων του κοινοτικού δικαίου τα οποία είναι ενιαία για όλα τα κράτη μέλη. Μεταξύ των στοιχείων αυτών του κοινοτικού δικαίου περιλαμβάνεται η αρχή της αναλογικότητας η οποία, για να είναι χρήσιμη στο παραπέμπον δικαστήριο, το Δικαστήριο οφείλει να αναφέρεται όσο το δυνατό περισσότερο συγκεκριμένα στην οικεία εθνική κανονιστική ρύθμιση και στα περιστατικά της υποθέσεως. Πάντως, ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το Δικαστήριο οφείλει να περιορίζεται αυστηρά στην περιγραφή της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως και στα περιστατικά τα οποία θεωρήθηκαν ως αποδειχθέντα και λυσιτελή κατά την εθνική διαδικασία, όπως αυτά προκύπτουν από την απόφαση περί παραπομπής και τα επισυναπτόμενα σ' αυτήν έγγραφα.

29. Η εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία απαγορεύει την παροχή πληροφοριών στις εγκύους γυναίκες αντέχει στη δοκιμασία της αναλογικότητας; Νομίζω ότι κατά το μέτρο που πρόκειται αποκλειστικά για πληροφορίες ικανές να *βοηθήσουν* [46] τις εγκύους γυναίκες να θέσουν τέρμα στη ζωή του κυοφορουμένου (στο εξής: πληροφορίες που έχουν χαρακτήρα συνδρομής), ένα κράτος μέλος, ασκώντας την εξουσία εκτιμήσεως που διαθέτει, βασίμως μπορεί να εκτιμήσει ότι μια τέτοια απαγόρευση είναι χρήσιμη και αναγκαία για τον επιδιωκόμενο σκοπό και δεν είναι δυσανάλογη σε σχέση μ' αυτόν τον σκοπό, εφόσον ο σκοπός αυτός συνίσταται στο να προσδώσει αποτέλεσμα στην αξιολογική κρίση που περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα του κράτους το οποίο θεωρεί ότι η ζωή του κυοφορουμένου αξίζει ευρείας προστασίας. Μολονότι είναι αληθές ότι μια τέτοια απαγόρευση περικλύει δυνητικό εμπόδιο στην ενδοκοινοτική κυκλοφορία των υπηρεσιών διότι είναι ικανή να περιορίσει τον αριθμό των γυναικών οι οποίες, ελλείψει μιας τέτοιας απαγορεύσεως, θα μετέβαιναν στην αλλοδαπή, παρατηρείται εντούτοις ότι δεν αποκλείει κάθε μορφή πληροφορήσεως, αλλά αποκλειστικά τις πληροφορίες που εμφανίζουν χαρακτήρα συνδρομής, ο δε επιδιωκόμενος σκοπός βασίζεται σε αξιολογική κρίση που αφορά τον βαθμό προστασίας της ενδομήτριας ζωής η οποία θεωρείται ως θεμελιώδης στο οικείο κράτος μέλος. Για παράδειγμα, θα συνιστούσαν δυσανάλογα μέτρα — διότι παρεμποδίζουν την ελευθερία

44 — Αυτό συνεπάγεται ότι η εθνική κανονιστική ρύθμιση πρέπει να λαμβάνει υπόψη ό,τι εξασφαλίζεται ήδη σε άλλο κράτος μέλος ενόψει της πραγματοποιήσεως του ίδιου στόχου γενικού συμφέροντος χωρίς να γίνεται διπλή χρήση των εγγυήσεων αυτών.

45 — Μια τέτοια δυσαναλογία μπορεί, για παράδειγμα, να προκύψει από το γεγονός ότι η κανονιστική ρύθμιση στεγανοποιεί σοβαρά την αγορά. Βλ. σχετικώς τις παραγράφους 17 έως 25 των προτάσεων που ανέπτυξα στην υπόθεση Torfaen κατά Β. & Q., καθώς και την παράγραφο 12 των προτάσεων που ανέπτυξα στις υποθέσεις Conforama και Marchandise, που παρατέθηκαν ήδη, υποσημείωση 37.

46 — Βλ. απόφαση του Supreme Court, Open Door Counselling, που παρατέθηκε ήδη (παράγραφος 3).

των ενδοκοινοτικών συναλλαγών κατά τρόπο υπερβολικό — η απαγόρευση που επιβάλλεται στις εγκύους γυναίκες να μεταβαίνουν στην αλλοδαπή ή η κανονιστική ρύθμιση που θα τις υποχρέωνε σε άτοπες εξετάσεις μετά την επιστροφή τους από την αλλοδαπή. Πάντως, τα προδικαστικά ερωτήματα δεν αναφέρονται σε τέτοια ζητήματα.

Ασφαλώς, θα μπορούσε να προβληθεί η αντίρρηση ότι η περιορισμένη έκταση της απαγορεύσεως δείχνει ότι οι αρμόδιες εθνικές αρχές δεν έλαβαν *όλα* τα δυνατά μέτρα για να εμποδίσουν τις αμβλώσεις και ότι, ως εκ τούτου, οι ίδιες αυτές αρχές δεν εξασφάλισαν τη μέγιστη προστασία της ζωής των κυοφορουμένων στην οποία παρέχουν προτεραιότητα. Η αντίρρηση αυτή δεν ευσταθεί: δεν είναι δυνατό να προσάπτεται στις εθνικές αρχές ότι διατηρούν ορισμένες αναλογίες στα μέτρα που θεσπίζουν για την προστασία της ενδομήτριας ζωής εφόσον το ίδιο το κοινοτικό δίκαιο τους επιβάλλει την υποχρέωση αναλογικότητας. Η απόφαση των αρχών αυτών να επικεντρώσουν τη δράση τους στις πρακτικές οι οποίες, κατά τη γνώμη των αρχών αυτών, αντιστρατεύονται σαφέστατα αυτόν τον πρωταρχικό στόχο, δηλαδή, εν προκειμένω, τη δημοσίευση πληροφοριών που εμφανίζουν χαρακτήρα συνδρομής, νομίζω ότι πληροί το κριτήριο της αναλογικότητας.

Εξέταση των εθνικών κανόνων ενόψει των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από το κοινοτικό δίκαιο

30. Όπως ανέφερα ήδη (παράγραφος 15), θα πρέπει ακόμη να εξεταστεί το ζήτημα αν η εν λόγω απαγόρευση πληροφορήσεως συμβιβάζεται με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αν υποτεθεί ότι, όπως θα υποστηρίξω εν συνεχεία (παράγραφος 31), το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει την εθνική κανονιστική ρύθμιση ενόψει των κριτηρίων αυτών.

Αποτελεί πάγια νομολογία του Δικαστηρίου ότι

«(...) τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει (το Δικαστήριο).

Κατά την προστασία των δικαιωμάτων αυτών το Δικαστήριο καθοδηγείται από τις συνταγματικές παραδόσεις που είναι κοινές στα κράτη μέλη και, συνεπώς, δεν μπορεί να κάνει δεκτά μέτρα που αντίκεινται στα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται και προστατεύονται από τα συντάγματα των κρατών αυτών.

Οι διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στις οποίες συνέπραξαν και προσχώρησαν τα κράτη μέλη, παρέχουν επίσης ενδείξεις που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα πλαίσια του κοινοτικού δικαίου» [47].

Μεταξύ των προαναφερθέντων «διεθνών οργάνων» η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατέχει ειδική θέση, όπως αναγνωρίστηκε ρητά με το προοίμιο της Ενιαίας Πράξεως [48]. Η νομολογία αυτή του Δικαστηρίου και οι αρχές που αντλεί από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και τα διεθνή όργανα αποτελούν επίσης τη βάση της διακηρύξεως των θεμελιωδών δικαιω-

47 — Απόφαση της 14ης Μαΐου 1974, 4/73, Nold κατά Επιτροπής (Jurispr. 1974, σ. 491, σκέψη 13).

48 — ΕΕ 1987, L 169, σ. 1. Βλ. επίσης την κοινή δήλωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής της 5ης Απριλίου 1977 (ΕΕ C 103, σ. 1), καθώς και την απόφαση της 15ης Μαΐου 1986, 222/84, Jonhston (Συλλογή 1986, σ. 1651, σκέψη 18).

μάτων και ελευθεριών που ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 12 Απριλίου 1989 [49].

Αυτό που χαρακτηρίζει την εν λόγω νομολογία είναι ότι, χωρίς να αναγνωρίζεται στις διατάξεις των προαναφερθέντων διεθνών συνθηκών άμεσο αποτέλεσμα στην κοινοτική έννομη τάξη, ωστόσο θεωρεί ότι οι Συνθήκες αυτές και οι συνταγματικές παραδόσεις που είναι κοινές στα κράτη μέλη είναι και αυτές καθοριστικές για το περιεχόμενο των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου. Η στάση αυτή επιτρέπει στο Δικαστήριο, όταν διασαφηνίζει τις γενικές αυτές αρχές στο (κοινωνικοοικονομικό) πλαίσιο που είναι ίδιο του κοινοτικού δικαίου, να λαμβάνει επίσης υπόψη τις επιταγές των θεμελιωδών ελευθεριών που αποβλέπουν στην ενοποίηση της αγοράς και τις επιταγές των κοινών οργανώσεων αγοράς [50]. Ωστόσο, αυτό δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να τηρεί ευλαβικά, ως να επρόκειτο για ακριβείς διατάξεις, αυτές τις θεμελιώδεις ελευθερίες και δικαιώματα που καθιερώθηκαν στο κοινοτικό δίκαιο υπό τη μορφή γενικών αρχών, όταν πρόκειται να επαληθεύσει αν οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων είναι σύμφωνες με τις αρχές αυτές και να τις ακυρώσει ή να τις κηρύξει ανίσχυρες όταν αποδεικνύονται ασυμβίβαστες προς τις αρχές αυτές.

31. Ένα ζήτημα στο οποίο το Δικαστήριο δεν έδωσε ακόμη σαφή απάντηση μέχρι σήμερα είναι το ζήτημα αν το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάζει αν οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις είναι σύμφωνες με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου που καθιερώνουν οι θεμελιώδεις ελευθερίες και τα δικαιώματα [51].

Με την απόφαση Cinéthèque [52] που αναφέρεται στο πρόβλημα της ελευθερίας εκφράσεως, το Δικαστήριο έκρινε τα εξής σχετικά με το άρθρο 10 της ΕΣΑΔ:

« Το Δικαστήριο έχει μεν την υποχρέωση να εξασφαλίζει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον συγκεκριμένο τομέα του κοινοτικού δικαίου, δεν έχει, όμως, αρμοδιότητα να εξετάζει αν συμφωνούν με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση οι εθνικοί νόμοι οι οποίοι, όπως εν προκειμένω, εμπίπτουν σε πεδίο κρίσεως του εθνικού νομοθέτη. » (εικοστή έκτη σκέψη)

Με την απόφαση Demirel που εξέδωσε αργότερα [53], το Δικαστήριο αναδιατύπωσε το τελευταίο τμήμα της προαναφερόμενης φράσεως ως εξής:

« (...) ότι το Δικαστήριο (...) δεν μπορεί να ελέγξει αν συμβιβάζεται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εθνική ρύθμιση που βρίσκεται εκτός του πλαισίου του κοινοτικού δικαίου » (εικοστή όγδοη σκέψη).

Με την ακόμη πλέον πρόσφατη απόφαση Wachauf [54], το Δικαστήριο εξέτασε το ζήτημα

49 — Παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 16.

50 — Οι κοινοτικές αυτές ελευθερίες προσδίδουν συχνά πρόσθετη διάσταση στα « παραδοσιακά » θεμελιώδη δικαιώματα: Αυτό συμβαίνει ιδίως με τις αποφάσεις της 28ης Οκτωβρίου 1975, 36/75, Rutili (Jurispr. 1975, σ. 1219), και Johnston, που παρατέθηκε ήδη. Αντιθέτως, οι κανόνες στους οποίους βασίζονται οι κοινές οργανώσεις αγορών συγκρούονται συχνά προς τα « παραδοσιακά » θεμελιώδη δικαιώματα: αυτό συμβαίνει με την απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1979, 44/9, Hauer (Jurispr. 1979, σ. 3727). Σχετικά με την τελευταία αυτή απόφαση, βλ. επίσης πιο κάτω την παράγραφο 35.

51 — Βλ. επί του σημείου αυτού Weiler, J.: « The European Court at a Crossroads: Community Human Rights and Member State Action », στο *Du droit international au droit de l' intégration*, Liber Amicorum Pierre Pescatore, 1987, σ. 821 επ., με αναφορά στις σελίδες 836-837 στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου επίσης τέθηκε το πρόβλημα.

52 — Παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 36.

53 — Απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1987, 12/86 (Συλλογή 1987, σ. 3719).

54 — Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, 5/88 (Συλλογή 1989, σ. 2609).

αν η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση συμβιβαζόταν με τις επιταγές που προκύπτουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και έκρινε ότι

« οι επιταγές αυτές δεσμεύουν και τα κράτη μέλη κατά την εφαρμογή των κοινοτικών ρυθμίσεων » (δέκατη ένατη σκέψη).

Από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι, όταν καλείται να ελέγξει εθνική κανονιστική ρύθμιση εκδοθείσα κατ' εφαρμογή διατάξεως του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο εξετάζει αν η ρύθμιση συμβιβάζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Στην παρούσα υπόθεση, δεν μπορεί να προβληθεί ο ισχυρισμός ότι η απαγόρευση πληροφορήσεως, η οποία συνάγεται από εθνική συνταγματική διάταξη, θεσπίστηκε κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Πάντως, με την απόφαση Demirel δόθηκε ευρύτερη διατύπωση καθόσον το γεγονός ότι η εθνική κανονιστική ρύθμιση εντάσσεται στο κοινοτικό πλαίσιο κρίνεται με την εν λόγω απόφαση ως επαρκές. Όμως, δεν πρέπει να γίνει δεκτό ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία, για να συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να αναφέρεται σε τέτοιες νομικές έννοιες όπως είναι οι επιτακτικοί λόγοι που συνδέονται με το γενικό συμφέρον ή τη δημόσια τάξη — που το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι το περιεχόμενό τους δεν μπορεί να καθορίζεται μονομερώς από κάθε κράτος μέλος (παράγραφος 26) — εντάσσεται « στο πλαίσιο » του κοινοτικού δικαίου; Μολονότι είναι αληθές ότι οι έννοιες αυτές μπορούν να καθορίζονται κατά μεγάλο μέτρο από τα κράτη μέλη, εντούτοις αυτό δεν εμποδίζει το ότι οι έννοιες αυτές πρέπει να δικαιολογούνται και να προσδιορίζονται κατά τρόπο ενιαίο στο σύνολο της Κοινότητας σε συνάρτηση με το κοινοτικό δίκαιο, δηλαδή λαμβάνοντας επίσης υπόψη τις γενικές αρχές περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του κοινοτικού δικαίου, των οποίων τον σεβασμό οφείλει να διασφαλίζει το Δικαστήριο.

Υπό αυστηρή έννοια, εξάλλου, η αντίληψη αυτή δεν είναι ασυμβίβαστη με τη στάση που υιοθέτησε το Δικαστήριο στην υπόθεση Cinéthèque. Με την απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο έλεγχός του δεν εντάσσεται « σε τομέα ο οποίος εμπίπτει στην εκτίμηση του εθνικού νομοθέτη », κρίση η οποία είναι ακριβής αν εξεταστεί γενικώς. Πάντως, όταν πρόκειται για εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία αναπτύσσει αποτελέσματα σε τομέα που διέπεται από το κοινοτικό δίκαιο (εν προκειμένω, το άρθρο 59 της Συνθήκης ΕΟΚ) και η οποία, για να είναι σύννομη προς το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να μπορεί να δικαιολογείται βάσει εννοιών ή αρχών που αντλούνται από το κοινοτικό δίκαιο, η εκτίμηση αυτής της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως δεν εμπίπτει πλέον στην αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού νομοθέτη [55].

Συμβιβαστό της απαγορεύσεως πληροφορήσεως με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών

32. Αν γίνει δεκτή η προηγούμενη συλλογιστική, θα πρέπει να εξεταστεί εκ νέου, αυτή τη φορά υπό το φως των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, το ζήτημα αν η γενική απαγόρευση παροχής στις εγκύους γυναίκες πληροφοριών που έχουν χαρακτήρα συνδρομής σχετικά με τις αμβλώσεις που πραγματοποιούνται νομίμως στην αλλοδαπή μπορεί να δικαιολογείται ενόψει του κοινοτικού δικαίου. Εξεταζόμενο υπ' αυτή την οπτική γωνία, θα πρέπει το ζήτημα να εξεταστεί εντάσσοντας σ' αυτό τις εξής δύο επόψεις: αφενός, το αν ο σκοπός που επιδιώκεται με την εθνική κανονιστική ρύθμιση, δηλαδή η προαγωγή μιας ηθικής αξιολογικής κρίσεως ως

55 — Την ίδια άποψη, J. Weiler στο προαναφερθέν άρθρο (υποσημείωση 51), σ. 840-841, ο οποίος παρατηρεί ακόμη ότι το Δικαστήριο ελέγχει ήδη σήμερα τη συμφωνία τέτοιων εθνικών κανονιστικών ρυθμίσεων με το κοινοτικό δίκαιο και, ειδικότερα, με την αρχή της αναλογικότητας.

προς την προστασία της ενδομήτριας ζωής της οποίας η αρχή περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα του οικείου κράτους μέλους, συμβιβάζεται με τις εν λόγω γενικές αρχές· αφετέρου, αν η ελευθερία του εκφράζεσθαι, η οποία περιλαμβάνεται στο κοινοτικό δίκαιο και συμβαδίζει με την ελευθερία παροχής ενδοκοινοτικών υπηρεσιών η οποία διασφαλίζεται από το κοινοτικό δίκαιο (περιλαμβανομένης και της ελευθερίας αποδοχής των οικείων υπηρεσιών και παροχής των σχετικών πληροφοριών) δεν περιορίζεται κατά τρόπο απαράδεκτο από την αναλυθείσα εθνική κανονιστική ρύθμιση.

33. Ο παραπέμπων δικαστής δεν ερωτά το Δικαστήριο (παράγραφος 13) αν η εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία προστατεύει την ενδομήτρια ζωή, απαγορεύοντας αυστηρώς την άμβλωση, συμβιβάζεται προς τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Εξάλλου, οι διάδικοι δεν προέβαλαν επιχειρήματα ενώπιον του Δικαστηρίου επί του σημείου αυτού. Κατά τα λοιπά, δεν προσκομίστηκε στο Δικαστήριο κανένα νομικό ή πραγματικό στοιχείο σχετικά με το περιεχόμενο και την εφαρμογή της κανονιστικής ρυθμίσεως που ισχύει στο οικείο κράτος μέλος ως προς την άμβλωση (ειδικότερα όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνεται υπόψη το ίσο δικαίωμα της μητέρας στη ζωή, στο οποίο αναφέρεται ρητά το άρθρο 40.3.3° του Ιρλανδικού Συντάγματος). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο εκκινώ από την υπόθεση ότι δεν μπορεί να λεχθεί ότι η απαγόρευση πληροφορήσεως για την οποία γίνεται λόγος στην παρούσα υπόθεση — και η οποία αποβλέπει στο να εμποδίζει την παροχή συνδρομής για την πραγματοποίηση αμβλώσεως — επιδιώκει σκοπό καθ' αυτό ασυμβίβαστο με τις εν λόγω γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

Πάντως, προκειμένου να είμαι πλήρης, παρατηρώ ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν είχε μέχρι σήμερα την ευκαιρία να αποφανθεί επί του συμβιβαστού των κανονιστικών ρυθμίσεων που διέπουν την άμβλωση με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υπάρχουν όμως ορισμένες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Με τις αποφάσεις αυτές, ωστόσο, η εν λόγω επιτροπή απέφυγε να αποφανθεί γενικά επί του ζητήματος αν το άρθρο 2 της Συμβάσεως προστατεύει τη ζωή του εμβρύου και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, σε ποιο μέτρο [56]. Η επιτροπή έκρινε μόνον ότι, λαμβάνοντας υπόψη την προστασία της ζωής της μητέρας, η οποία προφανώς διασφαλίζεται από τη Σύμβαση, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί το έμβρυο να προστατεύεται από το απεριόριστο δικαίωμα στη ζωή (όπως ισχυριζόταν ένας άνδρας ο οποίος προσήπτε σε εθνική νομοθεσία ότι δεν εμπόδιζε τη γυναίκα του να υποβληθεί σε άμβλωση) [57]. Σε προηγούμενη υπόθεση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είχε απορρίψει προσφυγή δύο γυναικών οι οποίες είχαν επικαλεστεί το άρθρο 8 της Συμβάσεως ζητώντας να καταδικαστεί, λόγω του ότι συνιστούσε προσβολή της ιδιωτικής τους ζωής, εθνική νομοθεσία η οποία δεν επέτρεπε την άμβλωση παρά μόνον κατά τη διάρκεια ορισμένης περιόδου και/ή μόνον υπό ορισμένες προϋποθέσεις [58].

Απ' αυτό προκύπτει ότι μέχρι τώρα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων απέφυγε να συστήσει στα επιμέρους κράτη να διασφαλίσουν ορισμένο επίπεδο προστασίας της ενδομήτριας ζωής *κατά το μέτρο που* το δικαίωμα της μητέρας στη ζωή διασφαλίζεται

56 — Βλ. επί του σημείου αυτού, Peukert, W.: « Human rights in international law and the protection of unborn human beings », στο *Protecting Human Rights: the European Dimension. Studies in honour of Gerard Wiarda*, 1988, σ. 511 επ. και ιδίως Van Dijk, P., και Van Hoof, G.: *De Europese conventie in theorie en praktijk*, 1990 (τρίτη έκδοση αναθεωρημένη και διορθωμένη), σ. 233 επ. Το 1990, η δεύτερη έκδοση στην αγγλική του βιβλίου αυτού, στην οποία θα αναφερθώ αργότερα, εκδόθηκε υπό τον τίτλο *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*. Η εν προκειμένω προβληματική αναπτύσσεται στις σελίδες 218 επ.

57 — Έκθεση στην υπόθεση 8416/79, X. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, D & R 19 (1980), σ. 244.

58 — Έκθεση στην υπόθεση 6959/75, Brüggemann και Scheuten κατά Γερμανίας, D & R 10 (1978), σ. 100.

από την οικεία εθνική κανονιστική ρύθμιση και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να αποφανθεί επί του ζητήματος αυτού.

34. Παραμένει το ζήτημα αν συνάδει προς τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών το ότι κράτος μέλος απαγορεύει την παροχή και τη λήψη πληροφοριών που έχουν χαρακτήρα συνδρομής σχετικά με τις αμβλώσεις που πραγματοποιούνται νομίμως σε άλλα κράτη μέλη και, έτσι, θίγει την ελευθερία του εκφράζεσθαι των προσώπων. Στην περίπτωση αυτή τίθενται στην πλάστιγγα δύο θεμελιώδη δικαιώματα: αφενός, το δικαίωμα στη ζωή όπως αυτό καθορίζεται από το κράτος μέλος το οποίο δηλώνει ότι το δικαίωμα εφαρμόζεται στην ενδομήτρια ζωή και, αφετέρου, η ελευθερία του εκφράζεσθαι η οποία περιλαμβάνεται στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου ενόψει των συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών και των συνθηκών και των ευρωπαϊκών και διεθνών συμβάσεων περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ειδικότερα του άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως περί των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Από το άρθρο 10, παράγραφος 1, της Συμβάσεως, το οποίο διασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο « την ελευθερία γνώμης ως και την ελευθερία λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων », προκύπτει ότι μια τέτοια απαγόρευση θίγει την ελευθερία εκφράσεως όπως αυτή περιλαμβάνεται ιδίως στο άρθρο αυτό. Όπως ανέφερα ήδη (παράγραφος 19), από τη νομολογία Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με το άρθρο 10 της Συμβάσεως προκύπτει ότι αν η έκφραση γνώμης εμπορικού χαρακτήρα απολαύει της προστασίας που διασφαλίζεται με το άρθρο 10, η δημοσίευση πληροφοριών που αποβλέπουν στο να επηρεάσουν την κοινή γνώμη αξίζει κατά μείζονα λόγο προστασίας. Στην παρούσα υπόθεση πρόκειται για πληροφορίες που διαδίδονται όχι από τους παρέχοντες την υπηρεσία, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά από τις ιρλανδικές φοιτητικές ενώσεις οι οποίες διαδίδουν δωρεάν τις πληροφορίες αυτές στην Ιρλανδία, ενεργώντας με την πεποίθηση ότι πρέπει να παρέχουν στις εγκύους γυναίκες χρήσιμες πληροφορίες ως προς τις κλινικές όπου οι γυναίκες μπορούν να υποβληθούν σε άμβλωση.

Από το κείμενο του άρθρου 10, παράγραφος 2, της Συμβάσεως, καθώς και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προκύπτει, πάντως, ότι τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλουν στην ελευθερία εκφράσεως περιορισμούς « προβλεπομένους υπό του νόμου » (πράγμα που περιλαμβάνει επίσης άγραφους νομικούς κανόνες όταν αυτοί είναι επαρκώς γνωστοί και επαρκώς σαφείς για τον πολίτη ο οποίος οφείλει να συμμορφωθεί με αυτούς· βλ. επίσης την παράγραφο 36) [59] υπό τον όρο ότι οι περιορισμοί αυτοί « αποτελούν αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία διά (...) την προάσπιση της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν (...) των δικαιωμάτων των τρίτων ... ». Τα κράτη διαθέτουν προς τούτο εξουσία εκτιμήσεως την οποία, πάντως, ασκούν υπό δικαστικό έλεγχο [60]. Προς τούτο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξακριβώνει αν τα εθνικά μέτρα επιδιώκουν νόμιμο σκοπό και είναι αναγκαία σε δημοκρατική κοινωνία για την επίτευξη του σκοπού αυτού, δηλαδή αν τα μέτρα ανταποκρίνονται σε μια επείγουσα κοινωνική αναγκαιότητα (« pressing social need ») και είναι ανάλογα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό [61].

59 — Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 26 Απριλίου 1979, Sunday Times, Δημοσιεύσεις του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 30, σ. 30-31.

60 — Βλ. την απόφαση Markt Intern, που παρατέθηκε ήδη (υποσημείωση 17), σκέψη 33.

61 — Βλ. ιδίως Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 25 Μαρτίου 1983, Silver, Δημοσιεύσεις του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 61, σ. 37-38.

Παράλληλα προς το άρθρο 10, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το άρθρο 5 της Διακηρύξεως των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ορίζει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία εκφράσεως. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει « την ελευθερία γνώμης και την ελευθερία λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών, ιδίως φιλοσοφικών, πολιτικών και θρησκευτικών ». Κατά το άρθρο 26, το οποίο είναι διάταξη γενικού χαρακτήρα με την οποία διασαφηνίζονται τα όρια των δικαιωμάτων και ελευθεριών που απαριθμούνται στη Διακήρυξη, η ελευθερία αυτή δεν « επιδέχεται περιορισμούς αναγκαίους σε μια δημοκρατική κοινωνία παρά μόνο δυνάμει κανόνα δικαίου που θα σέβεται εν πάση περιπτώσει το ουσιαστικό της περιεχόμενο ».

35. Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι σε περίπτωση όπως η προκειμένη όπου τα θεμελιώδη δικαιώματα συγκρούονται μεταξύ τους, η νομολογία σχετικά με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου χρησιμοποιεί κριτήριο ανάλογο προς την αρχή της αναλογικότητας το οποίο χρησιμοποιήθηκε στο κοινοτικό δίκαιο. Αυτό προκύπτει επίσης από την απόφαση Hauer [62] που εξέδωσε το Δικαστήριο σε υπόθεση η οποία είχε ως αντικείμενο σύγκρουση μεταξύ ενός στόχου γενικού συμφέροντος της Κοινότητας (εφαρμογή μέτρων διαρθρωτικής πολιτικής στο πλαίσιο κοινής οργανώσεως αγοράς) και του δικαιώματος ιδιοκτησίας που διασφαλίζεται από τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Κατά την εξέταση της κανονιστικής ρυθμίσεως (κοινοτικής εν προκειμένω), το Δικαστήριο εξακρίβωσε αν οι περιορισμοί που περιλαμβάνονταν στην κανονιστική αυτή ρύθμιση μπορούσαν να θεωρηθούν ως νόμιμοι (εικοστή δεύτερη σκέψη) και αν ανταποκρίνονταν πράγματι στους « στόχους γενικού συμφέροντος που επιδιώκει η Κοινότητα και μήπως αποτελούν, ενόψει του επιδιωκομένου σκοπού, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση στα δικαιώματα του ιδιοκτήτη, η οποία προσβάλλει την ίδια την ουσία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας » (εικοστή τρίτη σκέψη).

Υποθέτω ότι σύμφωνα με τη γενική προσέγγιση της προβληματικής των θεμελιωδών δικαιωμάτων (βλ. σημείο 30), το Δικαστήριο, όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, θα λάβει ειδικότερα υπόψη τον τρόπο με τον οποίο η αρχή αυτή οριοθετείται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Άλλωστε, αυτό δεν θα είναι δυσχερές εφόσον, με κάποιες αποχρώσεις [63], οι κύριες συνιστώσες της αρχής της αναλογικότητας όπως αυτές χρησιμοποιούνται στη Σύμβαση και στο κοινοτικό δίκαιο φαίνονται οι ίδιες. Όσον αφορά την προβληματική που μας απασχολεί και αν ληφθούν υπόψη οι συνιστώσες αυτές, πρέπει, κατά την άποψή μου, να εξακριβωθούν τα εξής σημεία βάσει της αρχής της αναλογικότητας. Πρώτον, ο σκοπός που επιδιώκεται με την επίδικη απαγόρευση πληροφορήσεως είναι νόμιμος στόχος συνδεόμενος με το γενικό συμφέρον ο οποίος ανταποκρίνεται σε επιτακτική κοινωνική αναγκαιότητα; Δεύτερον, ο σκοπός αυτός πραγματοποιείται με μέσα τα οποία, σε μια δημοκρατική κοινωνία, είναι αναγκαία (και αποδεκτά) για την επίτευξη του σκοπού αυτού; Τρίτον, τα χρησιμοποιούμενα μέσα είναι ανάλογα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και δεν προσβάλλουν σοβαρά το οικείο θεμελιώδες δικαίωμα, εν προκειμένω την ελευθερία εκφράσεως;

62 — Παρατέθηκε ήδη, υποσημείωση 50.

63 — Βλ., για παράδειγμα, ως προς τη σημασία της λέξεως « αναγκαίους » στο άρθρο 10, παράγραφος 2, της Συμβάσεως για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Van Dijk και Van Hoof, που παρατέθηκαν ήδη (υποσημείωση 56), σ. 588-589 της αγγλικής εκδόσεως.

36. Στο σημείο αυτό των προτάσεών μου, θα πρέπει να στρέψω την προσοχή μου στην υπόθεση που υποβλήθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μετά την απόφαση Open Door Counselling, που παρατέθηκε ήδη (παράγραφος 3), του Ιρλανδικού Supreme Court της 16ης Μαρτίου 1988. Η υπόθεση αυτή αφορούσε το ζήτημα του συμβιβαστού προς το άρθρο 10 κυρίως της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως περί των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της ίδιας ιρλανδικής απαγορεύσεως πληροφορήσεως με αυτήν για την οποία πρόκειται στην παρούσα υπόθεση.

Αφού έκρινε τις προσφυγές παραδεκτές με απόφαση της 15ης Μαΐου 1990, η Επιτροπή συνέταξε στις 7 Μαρτίου 1991 έκθεση επί της ουσίας της υποθέσεως από την οποία, ωστόσο, μπορώ να αντλήσω μόνον περιορισμένες πληροφορίες ως προς την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Είναι αληθές ότι η Επιτροπή διαπιστώνει περιορισμό της ελευθερίας εκφράσεως που εξασφαλίζεται με το άρθρο 10, παράγραφος 1, της Συμβάσεως και δηλώνει ότι το άρθρο 10, παράγραφος 2, της Συμβάσεως δεν έχει εφαρμογή. Ωστόσο, στηρίζεται σχετικώς στον λόγο ότι ο διαπιστωθείς περιορισμός δεν «προβλεπόταν από τον νόμο» «κατά τον χρόνο των περιστατικών» («at the material time»), δηλαδή «πριν από την απόφαση του Supreme Court» («prior to the Supreme Court judgement»), της 16ης Μαρτίου 1988 (παράγραφος 52 της εκθέσεως). Αυτό ισχύει εξίσου για τις αιτιολογικές σκέψεις (παράγραφοι 44 έως 53 της εκθέσεως) που αναφέρονται στις προσφυγές των δύο γραφείων παροχής συμβουλών και στους δύο εργαζομένους ενός από τα γραφεία αυτά, όσο και για τις αιτιολογικές σκέψεις (παράγραφοι 54 έως 57) που αναφέρονται στις προσφυγές δύο γυναικών οι οποίες παρενέβησαν ατομικά (οι οποίες όμως δεν ήταν έγκυες). Όσον αφορά τις πρώτες προσφυγές, η Ιρλανδική Κυβέρνηση είχε αναγνωρίσει ότι πραγματικά υπήρχε περιορισμός κατά την έννοια του άρθρου 10, παράγραφος 1, της Συμβάσεως, ενώ για τις άλλες προσφυγές δεν δέχθηκε ότι υπήρχε περιορισμός. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δέχεται για τις δύο κατηγορίες προσφυγών ότι κατ' αυτόν τον τρόπο η ελευθερία εκφράσεως (περιλαμβανομένης και της ελευθερίας λήψεως γνωμών) είχε περιοριστεί πραγματικά *και* ότι ο περιορισμός αυτός ήταν απαράδεκτος κατά το άρθρο 10, παράγραφος 2, *διότι* κατά τον χρόνο των περιστατικών δεν προβλεπόταν «από τον νόμο» (έννοια η οποία περιλαμβάνει άγραφο κανόνα δικαίου) κατά τρόπο επαρκώς γνωστό και επαρκώς σαφή. Η Επιτροπή, επομένως, δεν εξέτασε την αναγκαιότητα και/ή την αναλογικότητα του προσβαλλόμενου μέτρου, ούτε εξέτασε την καθαυτό νομιμότητα του σκοπού που επιδιώκεται με το μέτρο αυτό (βλ. παράγραφο 52, in fine, σε συνδυασμό με την παράγραφο 43 της αποφάσεως).

Αντιθέτως, φαίνεται από την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι — μετά την απόφαση Open Door Counselling της 16ης Μαρτίου 1988, το Supreme Court καθόρισε κατά τρόπο επαρκώς γνωστό και επαρκώς σαφή τις συνέπειες του άρθρου 40.3.3° του Ιρλανδικού Συντάγματος όσον αφορά την πληροφόρηση ως προς τις υπηρεσίες αμβλώσεως — η εν λόγω εθνική απαγόρευση τώρα[64] όντως «προβλέπεται από τον νόμο» κατά τρόπο ικανοποιητικό (δηλαδή από άγραφο κανόνα δικαίου, μη αμφισβητούμενο του λοιπού, του common law).

37. Μολονότι η διατύπωση της αρχής της αναλογικότητας δεν προσκρούει σε καμιά ειδική δυσχέρεια (βλ. παράγραφο 35), ωστόσο, η εφαρμογή της θέτει ένα άλλο ζήτημα, δηλαδή το ζήτημα του εύρους της εξουσίας εκτιμήσεως των κρατών μελών όταν αυτά οφείλουν να εκτιμήσουν εις τι συνίσταται ο αναγκαίος και

64 — Τώρα, δηλαδή κατά τον χρόνο των περιστατικών της κύριας δίκης όπου η προσφεύγουσα SPUC βασίστηκε ακριβώς στην απόφαση του Supreme Court της 16ης Μαρτίου 1988 για να κινήσει τη διαδικασία κατά των καθών (βλ. παραγράφους 3 και 4).

ανάλογος περιορισμός, και, επομένως, νόμιμος, ενός από τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως τα προστατευόμενα από τα άρθρα 8 έως 11 της Συμβάσεως. Στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η απάντηση στο ζήτημα αυτό εξαρτάται κατά πολύ από την ένδικη διαφορά [65].

Το ζήτημα αυτό είναι ακόμη περισσότερο λεπτό όταν, όπως στην παρούσα υπόθεση, πρόκειται να εκτιμηθούν δύο θεμελιώδη δικαιώματα τόσο ευαίσθητα όπως, αφενός, το δικαίωμα στην ελευθερία εκφράσεως του οποίου ο θεμελιώδης χαρακτήρας σε μια δημοκρατική κοινωνία τίθεται ως αξίωμα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και, αφετέρου, το δικαίωμα στη ζωή όπως αυτό εφαρμόζεται στην ενδομήτρια ζωή στο επίδικο κράτος μέλος βάσει θεμελιώδους ηθικής αξιολογικής κρίσεως η οποία περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα. Όσον αφορά τις ηθικές αξιολογικές κρίσεις, υπάρχει ωστόσο πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την οποία, όταν δεν υπάρχει ενιαία ευρωπαϊκή αντίληψη στην ηθική σφαίρα,

« χάρη στις άμεσες και συνεχείς επαφές με τις ζωντανές δυνάμεις της χώρας τους, οι αρχές του κράτους βρίσκονται κατ' αρχήν σε καλύτερη θέση από ό,τι ο διεθνής δικαστής να αποφαίνονται επί του συγκεκριμένου περιεχομένου των επιταγών αυτών (προστασία της ηθικής) όπως και επί της "αναγκαιότητας" ενός "περιορισμού" ή "κυρώσεως" που αποβλέπει στην αντιμετώπιση της αναγκαιότητας αυτής » [66].

Προκειμένου περί της προστασίας της ζωής του κυοφορουμένου, δεν υπάρχει μεταξύ των κρατών μελών και εντός κάθε κράτους μέλους (εκτός του σεβασμού του δικαιώματος της μητέρας στη ζωή) μια τέτοια ενιαία ηθική αντίληψη ως προς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η άμβλωση επιτρέπεται ή θα έπρεπε να επιτρέπεται. Ούτε υπάρχει νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που μπορεί να αποτελέσει προσανατολισμό ούτε (υπό την ίδια σχεδόν επιφύλαξη) νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (παράγραφος 33). Αυτό προκύπτει επίσης από αρκετές μειοψηφούσες γνώμες, συγκρουόμενες επί του σημείου αυτού, των μελών της προαναφερθείσας Επιτροπής που επισυνάπτονται στην απόφαση την οποία μόλις προηγουμένως σχολίασα (παράγραφος 36) [67].

Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, νομίζω ότι, όσον αφορά την παρούσα υπόθεση, θα πρέπει να αφεθεί μη ευκαταφρόνητο περιθώριο ρυθμίσεως στα επιμέρους κράτη μέλη. Αυτό προκύπτει επίσης από τη νομολογία του Δικαστηρίου ως προς την εξουσία εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη όταν πρόκειται να καθορίσουν, εντός των ορίων που χαράξε το κοινοτικό δίκαιο, τι πρέπει να νοείται ως δημόσια τάξη και δημόσια ηθική. Στα κράτη μέλη εναπόκειται να καθορίζουν τις έννοιες αυτές σύμφωνα με την « ιδία κλίμακα αξιών » του οικείου κράτους μέλους (παράγραφος 26).

38. Θα πρέπει ακόμη να εξετάσω, σχετικά με την εθνική κανονιστική ρύθμιση την οποία αντιμετωπίζω συγκεκριμένως, αν ένα κράτος μέλος μπορεί, εντός του μη ευκαταφρόνητου

65 — Βλ. σχετικώς Van Dijk και Van Hoof, που παρατέθηκαν ήδη (υποσημείωση 56), σ. 583-606 της αγγλικής εκδόσεως, συγκεκριμένα σ. 604-606.

66 — Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 7 Δεκεμβρίου 1979, Handyside, Δημοσιεύσεις του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 24, σελίδα 22. Βλ. επίσης Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 24 Μαΐου 1988, Müller, Δημοσιεύσεις του Δικαστηρίου, σειρά Α, τεύχος 133, αριθ. 35.

67 — Όσον αφορά το ζήτημα της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, τρία μέλη θεωρούν ότι η απαγόρευση πληροφορήσεως δεν είναι νόμιμος περιορισμός, ενώ πέντε μέλη θεωρούν ότι είναι νόμιμος.

περιθωρίου εκτιμήσεως που διαθέτει, να κρίνει ότι η γενική απαγόρευση (επαρκώς γνωστή και σαφής κατά τον χρόνο των περιστατικών) με την οποία απαγορεύεται η παροχή, εντός της επικράτειάς του, πληροφοριών που έχουν χαρακτήρα συνδρομής ως προς τις αμβλώσεις που πραγματοποιούνται στο εν λόγω κράτος μέλος και σε άλλα κράτη μέλη μπορεί να θεωρείται ως αναγκαίος και μη δυσανάλογος περιορισμός της ελευθερίας εκφράσεως ενόψει της ηθικής αξιολογικής κρίσεως που η απαγόρευση αυτή αποβλέπει στο να καταστήσει συγκεκριμένη και η οποία θεωρείται θεμελιώδης στο εν λόγω κράτος μέλος όπου εκτιμάται ότι η ζωή του κυοφορουμένου αξίζει κάθε προστασίας. Νομίζω ότι αυτό συμβαίνει εν προκειμένω, αυτό δε κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας την οποία περιέγραψα πιο πάνω (παράγραφος 35), αρχή της οποίας τις τρεις συνιστώσες θα εξετάσω τώρα.

Κανείς δεν αμφισβητεί ότι στην παρούσα διαδικασία ο σκοπός που επιδιώκεται με την επίδικη απαγόρευση πληροφορήσεως είναι νόμιμος (παράγραφος 33). Άλλωστε, αυτό δεν αμφισβητήθηκε με καμιά από τις γνώμες που περιλαμβάνονται στην απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στην οποία αναφέρθηκα προηγουμένως (παράγραφος 36): τα μέλη της εν λόγω επιτροπής τα οποία, βάσει της αρχής της αναλογικότητας, έκριναν ότι η επίδικη εθνική κανονιστική ρύθμιση ήταν ασυμβίβαστη προς το άρθρο 10, παράγραφος 2, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων[68] θεωρούν και αυτά ότι η προστασία των χρηστών ηθών συνιστά παραδεκτό δικαιολογητικό λόγο. Ο ορθός δικαιολογητικός λόγος ενυπάρχει, κατ' εμέ, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, στην προστασία της δημοσίας τάξεως και/ή της δημοσίας ηθικής διότι σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για κανονιστική ρύθμιση η οποία αρύεται τη δικαιολογία της από ηθική αξιολογική κρίση που θεωρείται στο οικείο κράτος μέλος ότι περιλαμβάνεται στις βάσεις της έννομης τάξης[69] και που έχει περιληφθεί στο Σύνταγμα κατόπιν λαϊκής ετυμηγορίας με δημοψήφισμα του 1983. Προκύπτει επίσης ότι στην παρούσα υπόθεση πρόκειται για στόχο γενικού συμφέροντος που ανταποκρίνεται σε επείγουσα αναγκαιότητα.

Όσον αφορά την επιταγή ότι ο επιβαλλόμενος περιορισμός πρέπει να είναι αναγκαίος σε δημοκρατική κοινωνία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, θεωρώ ότι, ενόψει των όσων ανέπτυξα στην προηγούμενη παράγραφο και της περιγραφής της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως και του πλαισίου των πραγματικών περιστατικών όπως αυτά προκύπτουν από τα προδικαστικά ερωτήματα[70], οι οικείες εθνικές αρχές μπορούν να θεωρήσουν ότι η απαγόρευση παροχής πληροφοριών που έχουν χαρακτήρα συνδρομής είναι αναγκαία προκειμένου να προσδοθεί αποτελεσματικότητα στην αξιολογική κρίση που περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα ως προς την προστασία που αξίζει η ενδομήτρια ζωή. Αν ληφθεί υπόψη ο περιορισμένος χαρακτήρας της απαγορεύσεως (βλ. πιο κάτω) και η νομική της θεμελίωση, δηλαδή η συνταγματική διάταξη που θεσπίστηκε κατόπιν δημοψηφίσματος ως προς το σεβασμό της ενδομήτριας ζωής, νομίζω ότι οι εθνικές αρχές μπορούν να θεωρήσουν ότι η απαγόρευση είναι αποδεκτή σε μια δημοκρατική κοινωνία.

68 — H. G. Schermers, στοιχείο β, της « concurring opinion » (« πλειοψηφούσα γνώμη »). Sir Basil Hall, σημείο 9 της « partly concurring and partly dissenting opinion » (γνώμη εν μέρει πλειοψηφούσα και εν μέρει μειοψηφούσα »).

69 — Βλ. τον ορισμό που το Δικαστήριο δίνει στην έννοια της έννομης τάξης στην παράγραφο 26. Η έννοια αυτή δεν χρησιμοποιείται κατά τρόπο μονοσήμαντο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: βλ. Van Dijk και Van Hoof, που παρατέθηκαν ήδη (υποσημείωση 56), αγγλική έκδοση, σ. 584 επ.

70 — Δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να λάβει υπόψη πραγματικά επιχειρήματα όπως αυτά που ανέπτυξαν οι καθών της κύριας δίκης, δηλαδή ότι η απαγόρευση πληροφορήσεως έχει ως συνέπεια ότι οι αμβλώσεις διενεργούνται σε προχωρημένο στάδιο της κυήσεως, πράγμα που συνεπάγεται μεγαλύτερους κινδύνους για την υγεία της γυναίκας — πραγματικά επιχειρήματα τα οποία το παραπέμπον δικαστήριο δεν υπέβαλε στο Δικαστήριο καθόσον συνιστούν αδιαμφισβήτητα περιστατικά.

Όσον αφορά επίσης την επιταγή η οικεία κανονιστική ρύθμιση να μη είναι δυσανάλογη σε σχέση με τον σκοπό που επιδιώκεται μ' αυτήν, νομίζω ότι οι εθνικές αρχές βασίμως μπορούσαν να δεχθούν ότι αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση της κανονιστικής ρυθμίσεως, όπως η εν προκειμένω, η οποία περιορίζεται στο να απαγορεύσει τις πληροφορίες που έχουν χαρακτήρα συνδρομής χωρίς να παρεμποδίζει ούτε τις άλλες μορφές πληροφορήσεως ούτε την ελευθερία εκφράσεως ως προς το παραδεκτό της αμβλώσεως και που δεν επεκτείνεται σε μέτρα περιορίζοντα την ελευθερία κυκλοφορίας των εγκύων γυναικών ή επιβάλλοντας σ' αυτές άτοπες εξετάσεις.

Συμπέρασμα και ανάλυση του άρθρου 62 της Συνθήκης ΕΟΚ

39. Ενόψει των προηγουμένων, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών δεν παρεμποδίζουν ένα κράτος μέλος — στο οποίο η προστασία της ζωής του κυοφορουμένου αναγνωρίζεται βάσει του Συντάγματος και της νομοθεσίας ως θεμελιώδης αρχή — να θεσπίζει γενική απαγόρευση σε οποιονδήποτε, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς του ή του τόπου εγκαταστάσεώς του, να παρέχει συνδρομή σε γυναίκες που διαμένουν σ' αυτό το κράτος μέλος, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους, με σκοπό να θέσουν τέρμα στην κύηση, συγκεκριμένα με τη διάδοση πληροφοριών ως προς το όνομα και τη διεύθυνση κλινικών εγκατεστημένων σε άλλο κράτος μέλος και στις οποίες παραγματοποιείται άμβλωση, καθώς και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές, αυτό δε παρά το ότι οι υπηρεσίες ιατρικής διακοπής της κυήσεως και οι σχετικές μ' αυτήν πληροφορίες παρέχονται σ' αυτό το άλλο κράτος μέλος σύμφωνα με τη νομοθεσία που ισχύει εκεί. Όπως προκύπτει από την προηγούμενη ανάλυση, αυτό το συμπέρασμα είναι ασυμβίβαστο προς τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

40. Ενόψει του συμπεράσματος αυτού, μπορώ να είμαι συνοπτικός όσον αφορά το επιχείρημα το οποίο οι καθών της κύριας δίκης θέλουν να αντλήσουν από το άρθρο 62 της Συνθήκης ΕΟΚ. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη « δεν εισάγουν νέους περιορισμούς, όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών, στην ελευθερία που έχει πράγματι επιτευχθεί κατά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ, εκτός αν η Συνθήκη ορίζει άλλως ». Οι καθών της κύριας δίκης θεωρούν ότι η διάταξη αυτή της Συνθήκης επηρεάζει την ερμηνεία της διατάξεως που παρενεβλήθει στο Ιρλανδικό Σύνταγμα του 1983 και στην οποία το Supreme Court στήριξε την προαναφερθείσα απαγόρευση διαδόσεως των πληροφοριών. Κατ' αυτούς, η εν λόγω συνταγματική διάταξη δεν μπορούσε να ερμηνευθεί κατά τρόπο ώστε να προκύπτει απ' αυτήν νέος περιορισμός στην κυκλοφορία των υπηρεσιών σε σχέση με την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί κατά τον χρόνο προσχωρήσεως της Ιρλανδίας στην Κοινότητα.

Σχετικώς, αρκεί η παρατήρηση ότι το άρθρο 62 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν μπορεί να έχει εφαρμογή σε εθνικές κανονιστικές διατάξεις που συνεπάγονται περιορισμό στην κυκλοφορία των υπηρεσιών οι οποίες, όπως η προαναφερθείσα απαγόρευση πληροφορήσεως, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ για λόγους επιτακτικούς που συνδέονται προς το γενικό συμφέρον, στους οποίους αναφέρθηκα πιο πάνω. Θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά μόνο αν η καθιερωθείσα νέα διάταξη είχε υπαγάγει την

εθνική κανονιστική ρύθμιση στο εν λόγω πεδίο εφαρμογής, πράγμα όμως που δεν συμβαίνει, όπως αποδεικνύεται από την προηγηθείσα ανάλυση.

Για να είμαι πλήρης, θα ήθελα να αναφέρω ότι το άρθρο 62 της Συνθήκης ΕΟΚ, όπως άλλωστε και το άρθρο 53 το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα εγκαταστάσεως, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την ίδια έννοια όπως το άρθρο 32, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΟΚ. Το άρθρο αυτό επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μη καταστήσουν περισσότερο περιοριστικές τις ποσοστώσεις και τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος τα οποία υφίστανται κατά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης. Με την απόφαση Motte[71], το Δικαστήριο έκρινε σχετικώς τα εξής:

« Η διάταξη αυτή αποσκοπούσε αποκλειστικά στο να αποφευχθεί να καταστήσουν τα κράτη μέλη, κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, περισσότερο περιοριστικά τα μέτρα που έπρεπε να καταργηθούν το αργότερο κατά τη λήψη της περιόδου αυτής. Μετά την παρέλευση της μεταβατικής περιόδου, η αναφερθείσα διάταξη δεν προσθέτει πλέον τίποτα στις διατάξεις των άρθρων 30 και 36 της Συνθήκης. »

Με το άρθρο 62 της Συνθήκης ΕΟΚ επιδιωκόταν ο ίδιος σκοπός, κατ' εμέ, όπως και με το προαναφερθέν άρθρο 32, δηλαδή ότι τα κράτη μέλη έπρεπε να αποφύγουν να καταστήσουν περισσότερο περιοριστικά κατά τη μεταβατική περίοδο τα μέτρα τα οποία έπρεπε να καταργηθούν το αργότερο με τη λήξη της εν λόγω περιόδου. Από του τέλους της μεταβατικής περιόδου, το άρθρο 59 της Συνθήκης ΕΟΚ, το οποίο επιβάλλει την κατάργηση των περιορισμών στην κυκλοφορία των υπηρεσιών, έχει άμεσο αποτέλεσμα[72]. Από τότε λοιπόν, το άρθρο 62 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν προσθέτει πλέον τίποτε στις διατάξεις της Συνθήκης περί των υπηρεσιών. Γι' αυτόν επίσης τον λόγο το επιχείρημα το οποίο οι καθών της κύριας αντλούν από το άρθρο 62 δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

Προτεινόμενες απαντήσεις

41. Κατά συνέπεια, προτείνω το Δικαστήριο να δώσει τις ακόλουθες απαντήσεις στα προδικαστικά ερωτήματα:

« 1) Η ιατρική επέμβαση, που κατά κανόνα πραγματοποιείται έναντι αμοιβής, με την οποία διακόπτεται η κύηση γυναίκας καταγωγής άλλου κράτους μέλους, εντός των ορίων της νομοθεσίας του κράτους μέλους στο οποίου πραγματοποιείται η επέμβαση, αποτελεί υπηρεσία (διασυνοριακή) κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης ΕΟΚ.

71 — Απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 1985, 247/84, Motte (Συλλογή 1985, σ. 3887, σκέψη 15).

72 — Απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1974, 33/74, Van Binsbergen (Jurispr. 1974, σ. 1299).

2) Οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών δεν απαγορεύουν στο κράτος μέλος, στο οποίο η προστασία της ζωής του κυοφορουμένου αναγνωρίζεται βάσει του Συντάγματος και της νομοθεσίας, ως θεμελιώδης αρχή, να απαγορεύει γενικώς σε οποιονδήποτε, ανεξαρτήτως εθνικότητας ή τόπου εγκαταστάσεως, να παρέχει συνδρομή σε γυναίκες που κατοικούν στο κράτος αυτό, ανεξαρτήτως της ιθαγενείας τους, προκειμένου να διακόψουν την κύηση, συγκεκριμένα με τη διάδοση πληροφοριών ως προς το όνομα και τον τόπο εγκαταστάσεως κλινικών άλλου κράτους μέλους, στις οποίες διενεργούνται αμβλώσεις και ως προς τον τρόπο επικοινωνίας με τις κλινικές αυτές, και μάλιστα παρά το ότι η διακοπή της κυήσεως υπό ιατρικό έλεγχο πραγματοποιείται, οι δε σχετικές υπηρεσίες παρέχονται σύμφωνα με τη νομοθεσία που ισχύει στο εν λόγω άλλο κράτος μέλος. »